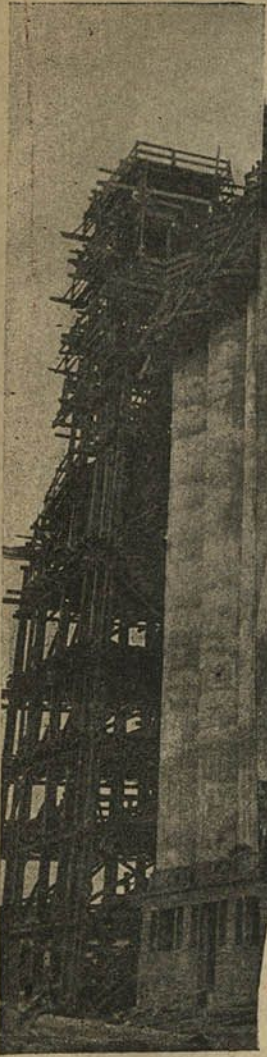

Ба 248 806

МІХАСЬ ГОЛЬДБЕРГ

ПАБЯГУШЬ СТУПЫ

(кн 9)
НАРЫСЫ

НАТАТКІ

1929

ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА

4

45067

Handwritten text, possibly a date or reference number, appearing as faint red ink.

Handwritten text, possibly a date or reference number, appearing as faint blue ink.

Handwritten text, possibly a date or reference number, appearing as faint red ink.

~~51260~~

~~№ 89305~~

Ба 248 806

МІХАСЬ ГОЛЬДБЕРГ

ПАБЯГУЦЬ СЛУПЫ

НАРЫСЫ І НАТАТКІ

Прадмова
Л. БЕНДЭ

- - ІЮН 1968

Ба 248806 199

Бел. арыскі
1994 г.

ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
МЕНСК 1929

Надрукавана ў друкарні
Беларускага Дзяржаўнага
—) Выдавецтва (—
Заказ 1660. — 3.000 экз.
Галоўлітбел 840.

022010

ПРАДМОВА

Поль Ляфарг некалі пісаў: „Штодзенных зьявішчаў ня бачаць менавіта таму, што яны коляць вока“. Гэтая заўвага ня згубіла сваёй актуальнасці для нашага часу. Мы спрачэмся горача і ўпарта вакол таго, што сабой уяўляе нашая рэчаістасць, і ў той-жа час самі не заўважаем штодзенных зьявішчаў, якія часта да болі колюць вока. А мы-ж ведаем, што наша рэчаістасць—гэта суворае змаганьне двух эпох, двух сьветаў. Наша рэчаістасць поўна цудоўных контрастаў, маладая рунь прабіваецца праз пачарнелы сьнежны пакроў гісторыі,—і для таго, каб быць сапраўдным будаўніком соцыялізму, трэба ўмець бачыць гэтую рунь.

Новае перамагае старое ня толькі ў сфэрах нашых дзяржаўных апаратаў, ня толькі ў эканоміцы краіны, але і ў штодзенных дробязях быту, у псыхіцы консьэрватыўнага селяніна, на разбітых трактах краіны, у дзіцячых яслях, на вуліцах, у сталоўках і клюбах.

Правільнае ўяўленьне аб сапраўдным ходзе магутнага працэсу ломкі старых асноў, правільнае ўяўленьне аб перамогах і цяжкасьцях нашага нясупыннага пролетарскага маршу да соцыялізму,—у значнай ступені паляпшае змаганьне за гэтую новую якасьць. Толькі яна, непадфарбованая суворае праўда жыцьця, можа натхняць арганізатараў і будаўнікоў новага грамадства.

У нас мала, надзвычай мала пішуць аб дадатным. Мала пішуць аб тым, як соцыялізм пранікае сабою штодзённае жыцьцё, як ён зьмяняе самых будаўнікоў. Тысячу разоў меў рацыю тав. Горкі, калі выступіў за часопіс „Наши достижения“, бо час ужо паглядзець на сябе і з другога боку не для таго, каб любаватца, а каб правільна ўлічыць тое, што зроблена і што трэба зрабіць яшчэ і перарабіць.

Нарысы і нататкі Міхася Гольдберга, сабраныя ў гэтай невялічкай кніжцы,—гэта ня проста газэтныя фальетоны, гэта і не літаратурныя эскізы. Гэта нешта большае, большае таму, што яны ад першага да апошняга радку праўдзівы, у іх многа сапраўднага глыбокага энтузіазму, які вырастае не ад тэарэтычных формул, а ад арганічнай увязкі з нашым сацыялістычным будаўніцтвам.

Вось чаму нарысы Міхася Гольдберга чытаюцца з захапленнем, з цікавасцю, з радасцю.

Мы рэкамендуем гэтыя нарысы ўсім комсамольцам, усёй нашай моладзі, усім шчырым будаўнікам таго новага, якое з кожным днём прымае ўсё больш і больш выразныя абрысы.

Л. Бендэ.

ПРАДВЕСЬНЕ ДЗЕВЯНОСТА ВОСЬМАГА

Прадвесье наплывала на акраіну павольна і ціха.

Яшчэ спакойна ляжала пад мастом засьнежаная Сьвіслач, зьвінелі бомы саначнікаў і нязграбна таптаўся на рагу хмуры пачырванеўшы гарадавы, калі ў кватэрку контролёра Лібава-Роменскай чыгункі Пётры Васільлевіча Румянцава ўсё часьцей і часьцей пачалі наведвацца два невядомых чалавекі—мужчына і кабета, і заседжвацца глухімі лютаўскімі вечарамі за таемнымі гутаркамі.

А калі люты ўжо здаваў, і сьнег на ўкатанай Захараўскай пачарнеў у каляінах, тады, па адным, удвох, у розныя часы, з розных бакоў, праз „парадны“ і „чорны“ хады пачалі збірацца ў контролёра дзевяць чалавек мужчын, відочна, каб пагуляць у карты ды выпіць чарку-другую гарэлкі. Так, прынамсі, думала спачатку дваццацігадовая Канстанцыя, якая служыла на другой палове доміка ў старэнькай, тугой на вуха, пані Ржэцкай, і часта заглядвала да Румянцава. Але хутка Канстанцыя сьціміла, што справа ня ў картах.

І толькі цяпер, калі прайшло трыццаць год з таго прадвесья, сівая, шмат паспытаўшая і багата пабачыўшая на сваім вяку Канстанцыя Францаўна Татаржыцкая ва ўсёй паўнаце разумее, што значылі тыя вечары ў суседа-контролёра. Яна ўжо ведае, як звалі тых дваіх людзей, што прыходзілі спачатку на кватэру Румянцава,—гэта былі рэволюцыянеры Мутнік і Гурвіч, і яны дагаварваліся з ім аб начных сходах. А тыя дзевяць—іх партрэты зараз вісяць на сьценах доміка—былі дэлегатамі 1-га зьезду РСДРП, першага зьезду нашай, і яе, старажыхі Канстанцыі Татаржыцкай, вялікай партыі.

Ужо некалькі год, як ніхто ня жыве тут, і Канстанцыя Францаўна пільна сьцеражэ цішыню чатырох халодных сьветлых пакойчыкаў з вокнамі ў голы палісаднік. Толькі час-ад-часу прыходзяць сюды, на Савецкую, 135, экскурсіі, моладзь

прагна аглядае домік, цікавіцца кожнай драбніцай, і старая сьпяшаецца ўсё расказаць, што запомніла аб тых днёх...

А домік амаль зусім не зьмяніўся. Прыдушаны белай страхой, ён яшчэ больш уціснуўся ў зямлю. Толькі замест драўлянай зрабілі вакол яго жалезную агарожу. Ды з боку, над крайнім вакном, прыбілі мармуровую дошку з залатымі літарамі—сьпіс дзевяці ўдзельнікаў зьезду. Ды яшчэ,—помніцца Канстанцыі Францаўне,—у тую пару гусьцейшыя былі ў палісадніку бэзавыя ды жасьмінавыя кусты.

А так—усё, як раней. Праз гэтыя шклянныя сенцы праходзілі дэлегаты ў кватэрку контролёра, і чорны сабака Верны сустракаў іх хрыплым прыдушаным брэхам, каб замаўчаць пры зьяўленьні гаспадара. Верны ведаў, хто „свае“ і хто „чужыя“.

Першым, звычайна, приходзіў Крэмэр (Бунд). Пакуль нікога ня было, ён праціраў свае акуляры і аб нечым ціха размаўляў з Румянцавым. Затым зьяўляўся Эйдэльман (група „Рабочей Газеты“). Удвох приходзілі П. Тучапскі (Кіеўскі саюз змаганьня) і К. Пятрусевіч (Кацярынаслаўскі саюз змаганьня). І астатнія—С. Радчэнка (Піцэрскі саюз змаганьня), Вігдорчык (група „Рабочей Газеты“), Мутнік (Бунд), Ванюўскі (Маскоўскі саюз змаганьня) і Касоўскі (Бунд). Паміж іншым, фотографія апошняга дагэтуль ня знойдзена, і таму не ўвайшла ў выданьне гістарту.

Дэлегаты працавалі ў задніх двух пакоях кватэркі Румянцава доўга—з шасьці вечару да дванаццаці—першай гадзіны ночы. Вакныцы былі шчыльна зачынены. Сярод большага пакою стаяў пасланы белым абрусам стол, а на ім жоўдзенькі самавар, шклянкі, вішнёвае варэньне з костачкамі, вяндрліна, калоды карт—і пасярод гэтых атрыбутаў звычайнай таварыскай вечарынкі шаласьцелі сакрэтныя паперы, проекты рэзолюцый, чарнавыя лісткі першых партыйных пастановаў.

Увесь час весела трашчэла полымя ў шырокай галляндзкай пячы: калі паліцыя—раз!—і ад усіх гэтых лісткаў застанецца адзін чорны попел. Шукайце ў іх „крамолы“, панове жандары!

А па драўляным тратувары ад мосту да Белацаркоўнай у гэтыя вячэрнія гадзіны павольна шпацыраваў Румянцаў—яму была даручана ахова зьезду.

Канстанцыя спала ў кухні. Праз сон да яе даносіўся няроўны шум з-за перагародкі. Яна разьлічала голас Эйдэльмана—старшыні—моцны і настойлівы. Потым раптам станавілася

ціха, яна забывалася, але нітку сну зноў рвала дакаціўшаяся хваля шуму, і яна садзілася на ложку, чымсьці напалоханая.

— Хай, — думалася ёй, — можа рабочаму чалавеку лепей будзе. — І яна ўспамінала тады аб знаёмым маладым хлопцу Людвігу, якому за тое, што ён паляк, ня далі працы. Людвіг паехаў шукаць долі ў Сібір, і яна ня ведала, што з ім сталася. І ўсюды яна бачыла, што рабочаму чалавеку цяжка прыходзіцца, асабліва, калі паляк ці яўрэй...

А гадзіне першай пачыналі разыходзіцца. Канстанцыя праз фортку сачыла, як цьмяныя постаці—адна, дзье—праз кароткія прамежкі часу выходзілі з доміку і павольна расплываліся—хто ў горад, хто на Камароўку. Амаль усе яны былі ў просьценькіх чорных польтах, толькі адзін Радчанка, здаецца, насіў кароткую студэнцкую тужурку. Зьдзіўляла Канстанцыю тое, што пасья таго, як усе разыходзіліся, яна заўважала ў палісадніку адну-дзье постаці, якія нібыта гулялі па вузенькай сьцежцы. Яна так і не магла тады ўгледзець, як постаці хутка нагіналася і нешта рабілі на зямлі. Гэта пад чорнымі бэзавымі кустамі хаваліся паперы зьезду да наступнага пасяджэньня.

Такіх вечароў было пяць ці шэсьць. Яны ня йшлі адзін за другім, і часта пасья пасяджэньня кватэрка Румянцава дватры вечары была маўкліваю і сумнаю.

Апошняе ўрачыстае пасяджэньне адбылося 1-га сакавіка 1898 году па старым стылі—14-га па новым. У гэты вечар быў абран першы ЦК у складзе Эйдэльмана, Радчэнкі і Крэмера. Чатырнаццатага за сталом з жоўценькім самаварам, акрамя дэлегатаў, сядзелі і Румянцаў з жонкаю, Яўгена Гурвіч і некаторыя іншыя госьці, якім зьезд дазволіў прысутнічаць на заключным пасяджэньні. Цікавыя ўспаміны аб ім пакінуў былы гаспадар кватэры П. І. Румянцаў. Вось што ён піша на лісткох, якія захоўваюцца ў доміку і нідзе яшчэ ня былі апублікованы: „адзін госьць гаварыў доўгую сумную пэсымістычную прамову, у якой даводзіў, што пры такой сібернай рэакцыі нічога ня можа быць трывалага, і што ўсе арганізацыі хутка праваляцца. Толькі ён кончыў, я ўстаў і сказаў тост, каб „новароджанае дзіця“ ня было мёртвароджаным, а расло і мацнела, каб магло раздушыць двухгаловую гідру самадзяржаў“.

Але гідра, аб якой гаварыў Румянцаў, была яшчэ вельмі моцная. І праз некалькі месяцаў усе ўдзельнікі зьезду, за выключэньнем Радчэнкі, былі арыштаваны.

Толькі праз пяць месяцаў царская паліцыя напала на след, які прывёў яе ў Менск, да маленькага доміку за мастом. Ліпнёўскай ноччу Татаржыцкую разбудзіў злосны брэх Вернага. Яна выбегла ў сенцы і ўбачыла, што насупроць, каля хаты суседкі, стаяла дванаццаць вялізных здаравенных жандараў у белых кашулях і чамусьці чыркалі запалкамі. Яны кінуліся да яе.

— Хто тут і што вам трэба?—запытала Татаржыцкая.

— Нам Румянцаў патрэбен.

— Навошта ён вам?

— Яму тэрміновая тэлеграма, нам трэба асабіста перадаць...

І, больш не размаўляючы з ёю, жандары запоўнілі сенцы і ўварваліся ў кватэру Румянцава. Усю ноч у доміку і палісадніку ішоў вобыск, але нічога жандары не знайшлі, і, калі сьвітала, яны свае пошукі кінулі. Румянцаў быў арыштаваны. У гэту ноч у Менску захапілі яшчэ сорок чалавек і адправілі ў Маскву...

.....
У 1923 годзе, калі сьвяткавалі дваццаціпяцігодзьдзе нашае партыі, на фасадзе прыбілі дошчачку: „Дом являється досто-
нием Социалистической Советской Республики Белоруссии“.

Цяпер тут жывуць толькі ўспаміны, і, поўная іх, Канстан-
цыя Францаўна.

Мяркуюць нібыта пабудоваць на месцы зьезду новы вялікі
бетонны будынак. У ім павінен зьмясьціцца гістарычны домік.
Тут-жа, побач, думаюць насадзіць сад імя 1-га зьезду.

Такі лёс драўлянага доміку пані Ржэцкай, ад якога цягнуцца
праз Лёндон, Цымэрвальд, Пецярбург ніткі партыйнай гісторыі.

... А ў тое прадвесьне не ўяўляў сабе контролёр Пётра
Румянцаў—за якога волата ён падымаў консьпірацыйны кілішак.

13-III—1928 г.

ІВАН ПУЛІХАЎ

... Я шчасьлівы, клянуся вам, я ня хлушу.

(З прадсьмертнага пісьма).

Усю ноч з трынаццатага на чатырнаццае студзеня 1906 г. ў Менску ішоў густы сьнег. Бледны золак завяз у глыбокіх сумётах. Пушыстыя камякі падалі ўсё радзей, і калі, са сьмехам шыбаючы адзін у аднаго тугімі сьнежкамі, выбеглі на вуліцу першыя школьнікі,—неба было спакойна і мякка, вераб'і клпатліва асыпалі з дроту бель—чорную струну тэлеграфу больш не агортвала сьнежная цялёнка.

Усю гэтую сьнежную сьляпую ноч у катэдральным саборы на плошчы, у пышняй багатай труне, у расшытым мундзіры з ордэнамі праляжаў мёртвы генэрал-маёр Курч, стары камэндант этапнага пункту. Паніхіда была назначана на суботу, чатырнаццатае студзеня.

Сотні людзей набіліся зранку ў сквэрчык насупроць сабору. Батальён пяхоты стаяў наперадзе, рэзка выступаючы на белым фоне цёмна-шэрымі нярухомымі радамі.

— Чаго вы піхаецеся, малады чалавек, тут ня рыбны рынак!—шыпела высахшая, з жоўтым тварам чыноўніца, кідаючы здосны погляд на нялоўкага штацкага, які праціскаўся праз натоўп. Штацкі нічога не адказаў і далей пракладваў сабе дарогу. Гэта быў высокі чалавек, з рыжаватай—клінам—бародкай, з маленькімі глыбока-пасаджанымі вачыма. На гузіку яго старэнькага чорнага паліта вісеў нейкі пакунак, завінуты ў шэрую бакалейную паперу—мабыць, бісквіт для жонкі ці скрынка цукерак. Яго можна было-б прыняць за прыказчыка з магазынаў Бэрмана ці Ратштэйна, калі-б ня шырокі шляхетны лоб і асаблівая бледнасьць твару... Хутчэй гэта быў бедны студэнт-рэпэтытар. Стаўшы на месца, ён засунуў рукі ў кішэні і асьцярожна аглядзеўся па бакох.

За высокімі цяжкімі дзвьярыма сабору заціхлі ўрачыстыя гукі. Натоп загойдаўся. Прарэзала паветра вайсковая каманда.

— Курлоў... Курлоў,—пачуліся галасы.

Друзлая самаздаволеная постаць губэрнатара паказалася з-за дзвьярэй. Курлоў ішоў дробным крокам, ня гледзячы ні на кога. Паліцмэйстар Нораў і вайсковыя чыны пасьпяшалі за ім.

Высокі штацкі падаўся назад і раптоўна сарваў з гузіку пакуначак... Шэры цыліндрык мільгануў над галовамі людзей і слаба стукнуўся аб шырокія губэрнатаравы плечы. Курлоў рэфлекторна здрыгануўся ўсім целам, бомба падскочыла на руцэ і зарылася ў сьнег.

— Ах...—балюча прастагнаў нехта.

І адразу два стрэлы адзін за другім раздаліся з натоўпу. Дзяўчына з вялічэзнымі няпрытомнымі вачыма страляла ў процэсію.

— Жыды!—зараўлі ззаду.—Жыды... крамольнікі... бомба... стой... трымай!..

Шэрая людзкая хваля адкінула назад пазалочаную труну. Гістэрычна закрывала жанчына.

Дзiesiąткі чобатаў тапталі ўпаўшага чалавека ў чорным паліце.

Разыюшаныя кучы абываталяў, паліцэйскіх і ахраньнікаў капашыліся над кідаўшым бомбу штацкім і страляўшай дзяўчынай. Чырвануў сьнег, хрыплыя праклёны гучэлі разам з мацернай лаянкай, і белыя галубкі ўсё зьяталі і не маглі зьяцець з рук намалёванага над саборнымі дзвьярыма сьвятога.

Потым тэрорыстых кінулі на дно рамізьніцкіх санак. Нейкая дама падбегла і парнула парасонам у твар арыштаванай. Гардавыя з рэвольвэрамі ў руках наваліліся зьверху. Санкі шпарка пранесьліся па Губэрнатарскай і, завярнуўшы на Юр'еўскую, уехалі ў двор першага вучастку.

Вечарам таго-ж дня горад страсануўся ад страшэннага ўдару, які раздаўся са сквэрчыку на Саборнай плошчы. Ва ўсіх дамох суседніх кварталаў са звонам вылецелі шыбы. Гэта артылерыйская часць узарвала той самы шэры цыліндрык, які ня выканаў волі высокага бледнага чалавека.

* * *

Чатырнаццатага студзеня 1906 году сын менскага каморніка, дваццацігадовы рэалісты Іван Пуліхаў зрабіў замах на губернатара-камэргэра Курлова. Пуліхаў дзеяў паводле прыгавору эсэраўскай партыі, выдатным членам якое ён зьяўляўся. Разам з ім прымала ўдзел у замаху Каця Ізмайловіч—„Соня“, дачка генэрала, адна з тэй гэроічнай пляяды жанчын-рэвалюцыянэрак, якая дала гісторыі Пяроўскую і Фігнэр.

Крывёю забітых кулямі першай, другой і дванаццатай рот Окскага палка рэвалюцыйных пролетараў Менску, крывёю 150 ахвяр провокатарскага расстрэлу на вакзальнай плошчы васемнаццатага кастрычніка 1905 году былі запэцканы выглядаваныя боты губернатара Курлова. І эсэраўская партыя ня ведала другіх шляхоў помсты, як толькі шлях тэрорысцкай бомбы.

Адна провокацыя ўпляталася ў другую. У бомбе, якую перадала Пуліхаву праслынутая провокатарша Грэнгао-Жучэнка, быў загадзя сапсаваны запальнік—і толькі дзякуючы гэтаму кат Курлоў, яго верны халоп Нораў і ўся чорнасоценная зграя, што прысутнічала на паніхідзе, ня была разарвана на драбнюткія кавалкі.

Пасьля здзеку ў вучастку Пуліхаў і Ізмайловіч былі пераведзены ў адзіночныя камеры круглай вежы менскай турмы.

Праз восем дзён вайсковы суд прыгаварыў іх да „смертнай казни через повешение“.

Там, у вежы, у жудасным адзіноцтве, адзін—адзін са сваімі думкамі і зданямі Пуліхаў пісаў пасьля суду такое пісьмо да таварышоў: „Вы, зразумела, ужо ведаеце аб сьмертным прысудзе. За нас двух хай ня будзе вам горна. Я спакойны, бадзёры і вясёлы. Страху не адчуваю, значыць, і не пакутую. За Соню таксама ручаюся. Вось няшчасны Оксэнкруг—ён-жа не вінаваты, ня ведаю, як ён сябе адчувае... Дзякуй вам, таварышы дзяўчаты, за падарунак—вышытую Вамі кашулю. У ёй я быў на судзе, я трымаў сябе прыстойна і паважна. Соня—гэроічна! Мне заражаў яе сьветлы, радасны настрой. У яе прысутнасьці я знайшоў такую энэргію, што мая прмова была сказана звонкім голасам, плаўна і гучна, што ў мяне ніколі ня выходзіла на нашых масоўках... З такім таварышом, як Соня, я з захапленьнем пайшоў-бы на касьцёр і аддаў-бы два

жыцьці, каб мог... Але раскажу, як была справа па парадку. Мяне абудзілі ў камеры ўначы ў чатыры гадзіны і павялі ў кантору, праз поўгадзіны вывелі, пасадзілі на рамізьніка і пад канвоем каля поўсотні казакоў даставілі ў казарму на Петрапаўлаўскай вуліцы. Там быў суд, усьлед за мной прывязьлі туды-ж Ёзмайловіч і Оксэнка, была зусім чорная ноч. Нас пасадзілі ў адным пакоі па розных кутках, да кожнага прыставілі па двух вартавых са стрэльбамі... Першым дапыталі мяне. На пытаньне аб вінаватасьці, я заявіў, што я член ПСР, кінуў бомбу з намерам забіць Курлова, але вінаватым сябе не прызнаю, г. зн. упэўнен, што я павінен быў зрабіць так, як зрабіў. За тым сказаў прамову, у якой апавядаў аб расстрэле натоўпу 18-га кастрычніка, ахарактарызаваўшы дзейнасьць ураду і Курлова за апошні час. Заявіў, што я сам вызваўся на тэрорыстычны акт па прыговору партыі, раскажаў, як падпільноўваў яго з бомбай 6-га сьнежня і на пахаваньні Шклярэвіча, але ня кінуў тады таму, што яшчэ ня ведаў добра Курлова і баяўся памыліцца. Затым раскажаў пра падзеі чатырнаццатага студзеня, аб арышце і зьдзеку ў вучастку... У сярэдзіне прамовы мяне перапыняў старшыня за абражаючыя выразы аб Курлове і ўрадзе. Пасьля гаварыла Соня... Яна зрабіла падрабязную заяву і расказала таксама... Ад апошняга слова мы абодвы адмовіліся. Хвілін праз дзесяць вынеслі прысуд: „Смертная казнь через повешение“, а праз поўгадзіны паклікалі, каб прачытаць той самы прысуд у канчатковай форме. Соня ўсьміхнулася, я паціснуў ёй руку... Затым нас пад страшным канвоем адвезьлі ў турму. На вуліцы ня было відаць ні душы, акрамя паліцэйскіх, хаця было ўжо сьветла... Па закону нам застаецца жыць двое сутак. У заключэньне скажу Вам, таварышы, што яшчэ калі рыхтаваўся да акту, я адчуваў у сябе даволі сілы памерці, але ніколі ня думаў, каб гэта было так лёгка і радасна, як ёсьць... Ну, даруйце, таварышы, не гаруйце, бо вышэй вашай любові да бліжняга—любоў да дальняга і будучага, і яшчэ болей любові да чалавека—любоў мая да цяняў і эданаў...”

* * *

І яшчэ—апошні кавалак, апошнія словы: „У палаючым будынку шыбаў ня лічаць“—сказаў Дурнаво. Я—толькі адна з гэтых ваконых шыбаў у шматпавярховым будынку самадзяржаў і капіталізму. Хай будзе так! Але я шчасліў тым, што

ў гэты будынак праз вакно майго жыцця пранікла хоць пахмурнае сьвятло. А будынак гарыць!.. Маё жыццё сёння абрываецца. Але я веру, што праз разбітыя вокны ўварвецца ў будынак моцны вецер, які мацней разьдзьме полымя, і стары мур, урэшце, рухне і будзе зруйнаваны... Я шчаслівы, клянуся вам, я ня хлушу: гарачай хваляй змыла з мяне ў гэтыя хвіліны ўвесь бруд душы, усю фальш... Бывайце здаровы!“

А палове чацьвертай гадзіны раніцы дваццаць пятага лютага па калідорах менскай турмы наглядачы пранеслі ўкручанага ў коўдру чалавека.

На турэмным двары чалавек выпрастаўся з-пад коўдры, вырваўся з чэпкіх рук, абярнуўся да белага пахмурнага корпусу, пакланіўся і выразна сказаў:

— Даруйце, браткі...

Завывала і гудзела турма, праз краты цягнуліся рукі, спускаліся расьпісаныя крэйдай коўдры і чырвоныя анучкі... Пуліхава павесілі а чацьвертай гадзіне раніцы на браме менскай турмы.

Старыя турэмныя наглядачы расказваюць, што ён адмовіўся ад папа і павязкі.

14-I—1928 г.

НА АПОШНІХ ЗАГОНАХ

...А як песьня панясецца—
Колькі ў песьні гэі нуды!
(Колас).

Акрываўленая рука гісторыі правяла тут у тысяча дзевяцьсот дваццатым мяжу,—і загоны хільчан абарваліся каля гэтага балота, апошнія загоны савецкай зямлі. Тонкія тычкі і пераплеценыя чырвонымі і белымі істужкамі слупы савецка-польскай граніцы цягнуцца па вузкай паласе балота, яны зарасьлі буйнай травой, якую ніхто ня косіць і ня мне нагой.

Хільчыцы—самая крайняя прыгранічная вёска ў Тураўскім раёне. Яе культурны шэф—чырвонаармейская застава. Зялёная шапка пагранічніка часта мільгаціць на вясковай вуліцы, у сінеючыя гадзіны захаду на вёсцы тонкімі галасамі разліваецца чырвонаармейскі гармонік, склікаючы на прызбу хільчанскіх хлапцоў і дзяўчат.

Застава ўзгадавала ў гэтай вёсцы першыя палоскі савецкай руні. Узімку тут упяршыню была адкрыта хата-чытальня, сталі прыходзіць „Беларуская Вёска“ і „Крестьянская Газета“, вясковая моладзь стварыла вайсковы гурток, які пад кіраўніцтвам комсамольца-пагранічніка дасканала вывучыў стрэльбу і дзеянне газаў. Хільчанскія хлопцы нават да таго раскачаліся, што стварылі сваю ўласную футбольную каманду і выклікалі на „матч“ пагранічнікаў. „Матч“, зразумела, закончыўся бліскучай перамогай шэфаў, але падшэфныя ня падаюць духам і спадзяюцца калі-небудзь такі зажарыць пагранічнікам гол.

Аўторытэт заставы асабліва высока ўзрос пасля таго, калі ледзь не згарэла ўся гэтая заспаная саламяная вёска. У самым цэнтры яе загарэлася хата Мікіты Сьцянюскага. Дзікі сполах ахапіў Хільчыцы, загаласілі бабы, дзядзькі кінуліся выцягваць з хат рэчы, ніхто і ня думаў узяцца за тушэнне пажару... Жоўтыя чэрады вогненных птушак гатовы

былі разьляецца па ўсіх хільчанскіх стрэхах, як раптам на месца пажару зьявіліся пагранічнікі. Высыпала ўся застава. Заразіўшы сяян сваім прыкладам, чырвонаармейцы сьмела кінуліся на полымя. Праз гадзіну пажар быў спынены—згарэла толькі адна Мікітава хата.

У Хільчыцах любяць успамінаць пра гэта здарэньне.

— Каб не пагранічнікі, быць-бы ўсім нам зараз пагарэльцамі,—гавораць дзядзькі і доўга пасья гэтых слоў маўчаць, задумваючыся над іх сэнсам.

* * *

Толькі першыя палоскі руні. А заглухлыя абшары чалавечага быту ледзь-ледзь кранула саха (іменна саха, а ня плуг) культуры.

Праўда, мужчыны ўжо не цягаюць жонак за валасы па вуліцы, як гэта было гадоў дзесяць-пятнаццаць назад, але яны іх б'юць цішком, часам па зьверску—чобатам па жываце, доўга і ўпарта, пакуль ня стомяцца і ня кінуць...

Праўда, дзядзькі паставілі ў сябе грубкі, і ўзімку печ не напаўняе хату ўдушлівым чадам, але асьвятляюцца гэтыя хаты ўсё тэй-жа старасьведкай лучынай, якая патрэскае на сьвяцільных лучнікоў або „грамафонаў“, як іх празвалі вясковыя дасьціпнікі.

У большасьці хат—земляная падлога. Сьпяць на „палох“—шырокіх брудных нарах—і ўсе разам: і маладыя, і старыя, і дзеці. На абед вараць неачышчаную бульбу, яе ядуць, зьдзіраючы чорнымі кіпцюрамі скуру і макаючы ў насыпаную на сталае соль.

Шаптухі яшчэ маюць вялікую сілу. Трэба ведаць, што „пацыенты“ гэтых бяззубых бабулек п'юць уласную мачу, п'юць жабіную настойку (жывую жабу кідаюць у сьпірытус), зьдзіраюць скуру з вужакі, смаляць яе і глытаюць сьмярдзючы дым, робяць дзсяткі іншых зьдзекаў з сябе,—каб зразумець, што такое палеская шаптуха. Калі чалавек захварэў на каўтун (у Хільчыцах гэта частае зьявішча), дык шаптуха сама завівае яму валасы, не дазваляе нічога рабіць з хворай галавой і навучае:

— Праз каўтуны хвароба выходзіць. У кожным воласе ёсьць дзірачка.

Мне ўдалося падслухаць словы, якія шамкала адна з хільчанскіх шаптух над хвораі блакітна-вокаі дзяўчынкай. Выходзіла, прыкладна, так:

— Сьвяты Іван прыступаў—зьвіх шаптаў. Сьвяты Мікола прыступаў—зьвіх шаптаў. Першым разам—лепшым часам, другім разам—лепшым часам, трэцім разам—лепшым часам...

Боль, страх і сьляпая пакорлівасьць блішчэлі ў вачох дзяўчынікі. Яна адна адзінотка ляжала на пустым „палу“, захутаная ў нейкія стракатыя лахманы, а шаптуха была суровай, сур'ёзнай і сівая пасма валасоў скакала на яе зморшчанай шчаць.

На ўсёй вёсцы мыюцца два-тры чалавекі. Ёсьць тут дзяды, якія толькі раз у жыцьці дакрануліся да вады—бабка пры нараджэньні выкупала. Адзін з іх, у адказ на маю гарачую агітацыю за ваду і мыла, высунуў такі цікавейшы тэзіс:

— А навошта мыцца? Калі будзеш мыцца, лебедзік, дык скура тонкай стане, камары будуць кусацца...

Трэба ўсё-ж такі сказаць, што прыхільнікаў такога пункту погляду становіцца ўсё менш і менш. Дзядзькі самі гатовы будаваць лазню—дай толькі лесу. А лесу няма. Сабраныя самаабкладаньнем грошы пайшлі на рамонт школы і покуп пажарнага інвэнтару.

Аб школе гавораць з гонарам. Яна аднакамплектная, маленькая, цёмная, але змагла абхапіць большасьць дзяцей вёскі.

Многія дзеці ўжо скончылі школу, ім вельмі хочацца ісьці ў тураўскую сямігодку, але дзе ўзяць сродкі? Колькі разоў і гаварылася і пісалася аб канечнай патрэбнасьці стварэньня пры раённых сямігодках добрых інтэрнатаў для дзяцей беднаты—і як марудна гэтая справа прасоўваецца ў жыцьці!

Я проста ня ведаў, што параіць тоненькай дзесяцігадовай Аксенцы. Аксенка цудоўна дэклімуе „кабеты, вясковыя кветкі“, яна скончыла хільчыцкую школу і хоча ісьці вучыцца далей, але ў яе няма ў Тураве сваякоў... Што рабіць Аксенцы? Пусьціць-бы яе ў габінэт тав. Баліцкага—хай-бы яна яго ўзяла ў работу!

* * *

Вечарам усе зьбіраюцца ў хаце Адаркі Белкі. Адарка—верхавод на вёсцы: комсамолка, член сельсавету, арганізатар жанчын, нават член Мазырскага Акрвыканкому. Маленькая

і кругленькая, у лёгкай блюзцы з кароценькімі рукавамі, з бойкім і вострым язычком, так непадобная да маўклівых і панурых хільчыцкіх баб,—яна здаецца тут чалавекам другога сьвету, такім-жа выпадковым госьцем, як я... Але гэта далёка ня госьць.

Адарка самым цесным чынам звязана з усім жыцьцём вёскі, да яе прыходзяць скардзіцца пакрыўджаныя жанчыны, дзядзькі раяцца з ёю аб сваіх забытаных зямельных справах і просяць расказаць „што на сьвеце чутно“. На Адаркінай хаце—ядыны на ўсю вёску новы шчыт: ня з крыжом, а з савецкай пяціканцовай зоркай. Недалёка ад Хільчыц, у нейкай невядамай вёсцы, бачыў я праездам хату з двума шчытамі: на адным крыж, на другім—чалавечак, у руках якога пяціканцовая зорка. Балагол растлумачыў, што гэта бацька так пабудоваў, бо ў яго сын комсамалец і „пад крыжам жыць ня хоча“... Як цудоўна пераплятаецца старое з новым у гэтай палескай глушы!

Сьцены Адарчынай хаты заклеены плякатамі Дзяржстраху, Белдзяржвыдавецтва і абвесткамі аб дзяржаўных пазыках. У кутку—„багі“, агорнутыя саматканым ручніком. Адзін канец ручніка звесіўся на пажаўцелы портрэт Леніна. Адарчына матка не дазваляе выкідаць „багоў“.

— А што, калі палякі прыдуць, што тады рабіць будзеш?.. Што ты са сваёй кмунай рабіць будзеш?—гаворыць яна непакорлівай дачцы ў нудныя гадзіны сямейных спрэчак.

Такія „утылітарныя“ адносіны да рэлігіі—вельмі характэрныя. Рэлігійнасьць надзвычайна ўпала. Зараз—Пятроўка, а ніхто ня посьціць, адны дзяды хіба...

Гутарка ідзе якраз на гэтую тэму.

— У нас няма веры,—гаворыць хітраваты незнаёмы дзядок з адным вострым зубам у роце,—ні нашай, ні вашай...

— Бальшавіцкая ўлада,—ускідваецца хваравіты дзядзька Ціхан,—павінна глядзець, каб усё было справядліва... Я чатыры гады хаджу ў тураўскую больніцу—і ўсё не магу даведацца, якая такая ў мяне хвароба?.. Гоняць мяне там... Гэта справядліва, а, кажы, гэта справядліва?

Тураўская больніца! Газэтная заметка, якую я чытаў напярэдадні, не расказала і аб дзесятай частцы тых брыдот, якія адбываюцца ў сьценах больніцы. І, слухаючы гэтыя горкія праўдзівыя апавяданьні, я пачынаў разумець, чаму хільчане ідуць лячыць каўтун да шаптух.

Забілі крыніцы шчырасьці.

— Чаму бедна жывём? Павадыра для нас няма... Нам-бы сюды культурнага чалавека, каб паказаў, як рабіць...

— Коопэрацыю трэба тут адчыніць, таварыш... У Тураве хіба даб'ешся толку? Там з селянінам-пайшчыкам ня лічацца. Прыдзе які-небудзь местачковы жыхар, хоць і ня пайшчык, дык яму адразу без чаргі тавар выдадуць, а наш брат чакае да позьняга вечару.

— Хацелі, бач, колектыў стварыць. Сем чалавек ужо запісалася...

— Ну і што?

— Нічога. Запісаліся—і годзе. Ніхто больш не прыяжджаў.

Доўгая пауза. Неўгамонна зьвініць над галавой цьвіркун— мясцовы музыка. Углядаюся ў людзей: якія разумныя і выразныя твары! Яны змогуць, гэтыя людзі, жыць падругому. Яны ўжо добра разумеюць усе свае соцыяльныя крыўды і жадаюць лепшага.

Дурная „навуковая“ хлусьня, што паляшук інэртны па сваёй прыродзе, што з паляшучком нічога ня зробіш, што паляшук ня здолен на якую-коледы перамену,—яе абвяргае само жыцьцё. І гэтае-ж жыцьцё ўласна патрабуе сюды, у глухія куты Палесься, „культурнага чалавека“, які-б паказаў, „як рабіць“...

* * *

... Лёгкія хмары праносяць над галавой сьнежны контрабандны груз. Чалавек у зялёнай шапцы ўзіраецца ў лазовыя зарасьнікі, якія цягнуцца ўздоўж лініі граніцы. Гэта—політрук заставы. Ён у высокіх балотных ботах, з прыгожым мужным тварам, які ўжо прарэзалі маршчынкі бяссонных ночаў і баявых сутычак.

Яны ўсе тут такія. У заставе мне расказвалі пра пагранічніка Захарава, якому прышлося сустрэцца аднойчы на сьвітаньні з бандай узброеных „парушыцеляў“... Тых было 7 чалавек, яны адкрылі па Захарава часты агонь. Яму папала спачатку ў пальцы—ён ня спыняў страляньня, трымаючы ложа трыма пальцамі. Потым куля папала ў плячо—Захараў усё страляў. І толькі пасля трэцяй кулі ў жывот, ён адпоўз у бок... Праз гадзіну—памёр.

— Чуце?—раптам спыняе мяне палітрук,—сypяваюць...

Сапраўды—песня.

Там, за балотам, за чырвона-белымі слупамі, на абшарах падняволенай зямлі заплакала, зазвінела родная песня... Я ўзьбег на ўзгорак і добра бачу сагнутыя постаці сялянак. Мабыць, яны полюць проса.

Зьява ка-а-зака з ума...

Адзін, другі, трэці голас... Працяжная, з нейкімі горкімі высокімі ўсплёскамі мэлёдыйнай хвалі,—беларуская песня!

— У Хільчыцах бабы таксама пра „казака“ пяюць,—ціха гаворыць політрук.

Я ня бачу яго твару. Нешта гарачае і балючае клькоча ў горле. Вось-вось—я далучу свой голас да песні, крыкну звонка тым сялянкам, каб яны пачулі, каб яны зразумелі... Спакайней. Суровая вайсковая дысцыпліна звязвае вусны. Хутка прыдзе польскі салдат з „плісоўкі“ (заставы) і прагоніць „быдла“, якое пасьмела сypяваць.

Вячэрні спакой агарнуў загоны. Рубінавыя праменьні ўпалі і разьбіліся ля нашых ног.

Мы прыбавілі кроку. Нам трэба пасьпець у вёску на заняткі вайсковага гуртка. Сёння будуць вывучаць кулямёт.

5.VII—1928 г.

ба 248806 — ас — 89305

ПОЭЗИЯ ЯМНАЙ

„Пакой, які займае абследаваная, знаходзіцца ў сугарэньні (шэсьць ступеняй). Затхлы, сыры, грубка заўсёды халодная. Падлога дзіравая. Пах неправетранай пасьцелі і бруднай бялізны. Абстаноўка складаецца з бруднага старога ложка, вялікага драўлянага стала, аднаго крэсла і каша. На сталі стаялі вялікія глыбокія начоўкі з намочанымі пялёнкамі. На сьценах некалькі сямейных фотографій у рамках. Запасаў на зіму ніякіх—ні дроў, ні бульбы. Дзіця вельмі захутана: усе цёплыя хусткі і коўдры знаходзяцца на ім; на галаве два каптурыкі. Купаецца рэдка, з-за холаду. Матка вельмі рана засталася сіратою. Працавала яна падручнай у шапачнай майстэрні. Аб бацьку дзіцяці—шаўцу нічога невядома. Ходзяць чуткі, нібы ён утапіўся ў барысаўскай рацэ Бярэзіне.

Такім чынам, дапамогі для дзіцяці матка ня мае. Заработак з майстэрні невялікі. Увогуле становішча дрэннае“.

Гэта піша тав. Бацьвіньнік—сястра ясьляй № 6, што па Ямнай вуліцы, пад бокам ціхіх вайсковых могілак. Сястра „патранавала“ (абследвала хатняе становішча) аднаго з выхаванцаў ясьляй—дзесяцімесячнага „грудніка“ Хаіма Айзэнгамэра. Свае ўражаньні яна запісала ў анкету. Такіх анкет у ясьлях № 6 ёсьць восемдзесяць штук, па ліку выхаванцаў. Гісторыю Айзэнгамэра мы ўзялі наўгад, не выбіраючы. Ёсьць гісторыі куды больш жудасныя. Гэта цэлы вузел маленькіх чалавечых трагедый, які цяжка развязаць, бо ён увесь намок салёнымі слязьмі пакуты.

Маткі тых, чые галасы плачуць і смяюцца за гэтымі сьветлымі вокнамі,—ашуканыя і пакінутыя жанчыны, беспрацоўныя, жабрачкі, падзёнчыцы, ахвяры лёгкіх вулічных романаў, былыя хатнія работніцы, выкінутыя пры першай цяжарнасьці, былыя простытуткі, гандляркі мачалкай з-пад лазьні Плаў-

скага, сезонніцы і проста пакрыўджаныя вясковыя бабы, якіх прагналі з сваіх кватэр п'яненскія гарадскія мужанькі..

Аліменты? Аліменты атрымліваюць толькі некаторыя з іх. Хіба возьмеш аліменты з чорнарабочага? А калі пачнеш клопаты па гэтай справе, раптам выявіцца, што бацька—от даўно кудысьці ў другі горад пераехаў.. Многія проста ня ведаюць бацькі дзіцяці ў твар. А жыць-жа трэба. А маленькі-ж плача. І туляцца ў гнілых сутарэньнях Нямігі і Замкавай, Людаманту і Ніжняга рынку. Праз бруд і боль, праз лаянку і вінны дух гэтыя жанчыны праносяць сваё зьвярынае, непараўнальнае каханьне да дзіцяці.

У лютым, у марозныя дні, адна з гэтых жанчын хадзіла ў адной ружовенькай марлявай блузцы з кароткімі рукавамі, але дзіця было захутана ва ўсе лахманы, якія толькі мела бядачка.

... Калі ня стае больш сіл для змаганьня—тады.. тады знаёмае: белы камок на халодных ступеньках абыватальскае кватэры ці маленькі скручаны трупік. Але не. Ёсьць Ямная, і на Ямнай, ля самых могілак—жоўты адзінокі дом.

* * *

Была тут больніца хронікаў і ў пакоях стаяў востры пах завязшай сьмерці. Зараз—ясьлі. Лёгка прыбой дзіцячых галасоў плешча праз расчыненыя форткі і дыміцца на сонцы вясьняга двара.

Ёсьць нейкі цудоўны сымбаль у тым выпадковым супадзеньні, што ясьлі № 6 знаходзяцца ў бліжнім суседстве якраз з могілкамі. Гульнію акалічнасьцяй зышліся тут два канцы чалавечага існаваньня, і першыя радасьці адваяваных для жыцьця крошак зацвітаюць на залатым могілкавым жвіры.

Ясьлі № 6 не знаходзяцца на дзяржбюджэце. Ясьлі № 6 вырываюць з рук вуліцы і галоднай сьмерці дзiesiąткі жыцьцяў. Ём прыходзіцца яшчэ вырываць сродкі для гэтых жыцьцяў то ў гэтай, то ў другой установы. Тэхнікі і сёстры, загадчыца і доктар не атрымліваюць, бывае, па некалькі месяцаў пэнсіі, але дзеці нічым не адчуваюць гэтага няўстойлівага матар'яльнага становішча. Яны заўсёды сытыя і вясёлыя і сьпяць у чыстаце і цяпліні.

З якім каханьнем і труднасьцямі была створана гэтая прытульная і чыстая, хоць і дэснаватая, абстаноўка. Вы-ж ня ведаеце, напрыклад, што белыя дзіцячыя ложка былі выкленчаны

ў трэцяй сав. больніцы, а гэтыя стракатыя каптурыкі, панчошкі і фуфаечкі—падарунак дому груднога дзіцяці. Бялізну атрымалі часткай у другіх ясьлях, часткай прыкупілі, а коўдрачкі, пад якімі соладка адпачываюць пасья абеда чырво-нашчокія грамадзяне ясельнай рэспублікі, былі зроблены з вялікіх коўдраў—таксама падарунку адной мэдычнай установы.

У гэтых васьмідзесяці дзяцей—два жыцьці. Раніцай іх прыносяць ці прыводзяць у прыёмны пакой. З апошняй кашуль-кай ці пялёнкай, якую здымае матка, канчаецца першае жыцьцё—душнае і цьмянае—і голенькі чалавечак адразу пападае ў новы сьвет, які пачынаецца з мяккіх цёплых рук сястры. Дзіця ўважліва аглядаюць. Калі яно здаровае, яго адзяюць і ўпускаюць у пакой, куды, між іншым, нікому без халатаў уваход не дазволена. Яно будзе жыць у гэтым сьвеце да пяці гадзін вечару.

Ёсьць „груднякі“, ёсьць „паўзуны“, ёсьць „сярэдня“, і, урэшце, „старшыя“.

Калі я ўвайшоў у палату першых, адна сястра высока ўзняла на здаровых руках нейкую сьветлагаловую крошку і з горадасьцю заявіла:

— Вось якія бальшавікі растуць!

„Бальшавік“ з цікавасьцю глядзеў на мяне, і ў круглых яго вочках пералівалася шчырае здзіўленьне. Іншыя „бальшавікі“ ляжалі ў сваіх белых ложках, задумённа назіраючы людскую мятусню. Некаторыя для рознастайнасьці ўзьнімалі ручкі і перапляталі танюсенькія пальчыкі. Другія вазіліся на „манежы“—агароджанай мясьціне для гульні, і былі вельмі нечым заняты.

„Груднякі“—самы дысцыплінаваны народ. Сёстры ад іх у замілаваньні. Асабліва радуюцца яны на іх посьпехі ў вазе. Вось Валя Жукава кожны тыдзень прыбывае на 100 грамаў больш, ня менш, па норме. А Люба Новікава за адзін тыдзень прыбавілася ў вазе з 4.250 грамаў да 4.390. „Груднякі“ акуратна праз дзень купаюцца і тады ім выдаюць чыстую бялізну. А дванаццатай гадзіне кожнага дня да іх прыходзяць маткі, апранаюць халаты і кормяць грудзмі. Добра „грудняком“—няма ў іх клопатаў.

Ня тое—„паўзуном“ і „сярэнім“. Гэтым прыходзіцца перамагаць цяжкую „навуку а-а“ (прасіцца на гаршчок), яны ўжо з году або з году двух месяцаў пачынаюць хадзіць і

шчабятца першыя словы. Яны многа поўзаюць, часта бываюць на паветры, капаюцца ў пясочку, а за сталом маюць свае асобныя месцы і знаёмы ўжо з сурвэткай.

„Старшыя“—3-4-гадовыя карапузікі—гэта зусім культурныя людзі. Літаральна. Яны самі ўмываюцца з мылам і чысьцяць зубы. Пасьля яды бягуць паласкаць рот. У іх ёсьць пілка і сталажны варштацік, некаторыя з іх ведаюць, хто такі Ленін і свае просьбы да старэйшых формулююць яны ня інакш, як з самым пачцівым „калі ласка“.

А ведаеце якімі яны прышлі сюды? Чорныя, дзікія, з страшэннымі цынчнымі словамі, падслуханымі ў куточках сутарэньняў, з нахілам да ананізму, з нястрымнай прагай кусацца і біцца.

З цягам часу з іх вышлі-б бяспрытульныя, дробныя, а можа і буйныя кішэньнікі і злодзеі.

На вачох перарабляецца, перавыхоўваецца гэты чалавечы матар’ял. Выпростаецца яго фізычнае і моральнае здароўе. Прышчэпляваюцца яму першыя культурныя навывчкі... І хочацца верыць, што сястра з „грудной“ палаты не памылілася наконт „бальшавікоў“.

* * *

Дваццаць восем матак—маткі „груднякоў“ знаходзяцца тут-жа, унізе, у пыльным памяшканьні пад ясьлямі.

Яны шыюць мяшкі для ЦРК і вайсковых часьцей. Савет соцыяльнай дапамогі організаваў для іх гэтую майстэрню, і жанчыны зарабляюць па пятнаццаць—дваццаць рублёў у месяц. Яны могуць ня выходзіць на вуліцу шукаць „госьця“. Загнанныя лёсам людзі ўздыхнулі тут вальней, адчулі сябе ня толькі людзьмі, але і грамадзянкамі.

Калі аднойчы ў Гарадзкім садзе (яны варочаліся з працы дамоў) іх пакрыўдзіў нейкі малады прахвост і назваў іх дзяцей „бансючкамі“ (ганебнае слова),—яны затрымалі яго і паклікалі міліцыянера. Некаторыя ўступілі ўжо ў саюз, некаторыя ліквідавалі сваю няграматнасьць.

Маткі ўжо давяраюць доктару і ня робяць скандалаў з-за таго, што „пэрсонал аб’ядае дзяцей“. Яны ведаюць, што іх дзеці добра выхоўваюцца, што пэрсонал нічога не „аб’ядае“ і, нават, прымірыліся з расчыненымі форткамі, частымі купаньнямі і прагулкамі дзяцей, што раней выклікала ў іх страх і абурэньне.

Мне расказалі пра гарбатую жабрачку Дубіну, якая займаецца збіраньнем касьцей па памыйных ямах. Гэтая Дубіна нейкім чудам нарадзіла хлопчыка—Сярожаньку, ён выхоўваўся ў ясьлях на Ямнай, і матка так была шчасьліва, што аднойчы выразіла гэта сваё шчасьце такімі словамі:

— Век буду косьці збіраць, а сястрыцы паркалёвую хустачку куплю...

Вядома, сястра падарунку ня ўзяла-б. Але тое пачуцьцё, якое прагучэла ў гэтай „паркалёвай хустачцы“, жыве і расквітае ў агрубелых сэрцах матак. Яны ўсё больш падыходзяць да сясьцёр іменна, як да сясьцёр. Яны раяцца з імі аб сваіх хатніх справах, раскрываюць самыя інтымныя сакрэты і тайны.

У гэтым адзінокім доме на глухой менскай вуліцы, у гэтых „бязбюджетных“ ясьлях усё больш пачынаюць жыць сям’ёй, пасямейнаму, паблізкаму ў лепшым сэнсе гэтага слова.

Пакрыўджаныя жанчыны зноў знайшлі сямейны прытулак. Яны знайшлі вялікую сям’ю, дзе плешча лёгкі прыбой дзіцячых галасоў і такое шчодрое сонца цалуе стомлены твар.

25-IV—1928 г.

ГАЛУБОК

З гэтым чалавекам хочацца гаварыць усё больш і больш, і ўсё больш і больш ён становіцца для вас цікавым і блізкім. Таварышу Галубку ўжо сорок пяць год—і клопатныя расхістаныя дні актара, тысячавёрстыя прасторы ў падводзе вандроўнай трупы, радасьць і боль за свой тэатр,—усё гэта прабілася на скронях шляхетным срэбрам старасьці і вакол чорных жывых вачэй разышлося ў тоненькіх пучках маршчын. Але ад гэтага чалавека вее маёвай маладосьцю і сьвежасьцю.

Ён гаворыць больш якімісьці неўлавімымі рухамі і мігамі—і ты, з нямым здзіўленьнем, бачыш гэрояў яго апавяданьня цудоўна жывымі і натуральнымі. Вось дзед, які прышоў на спэтакль і задумённа апусьціў сівую бараду на зложаныя рукі, якія падпірае бярозавы кій... Вось шпаркая замурзаная кучка вясковае дзятвы, якая даганяе прыехаўшага Галубка і ўпарта цягне наперабой:

— Дзядзька Галубок, дай білет... Дзядзька Галу-бо-ок... ядры тваю палку!

Організатар і дырэктар, артысты і музыкант, грымэр і бухгалтар, канторшчык і драматург, скарбнік і рэжысэр, рассьільны і дэкоратар нашага Вандроўнага тэатру—Уладыслаў Галубок занят думкамі аб блізкім выездзе трупы ў глуш Полаччыны. Тэатр—згуртаваны колектыў з трыццаці чалавек—нядаўна вярнуўся з берагоў Прыпяці, з пяскоў і балот Мазыршчыны, дзе ён праехаў коньмі дзэвесьце вёрст і выступаў перад трыццацьцю тысячамі сялян, рабочых і чырвонаармейцаў. І вось зараз—туды, на поўнач, да сонных блакітных вазёр.

Полацкія балаголы могуць радавацца і чакаць прыбыткаў. Не пазней як праз месяц іх нойме дзядзька Галубок у вялікае падарожжа. Пятнаццаць вазоў выцягнуцца шнурам і з грукатам рынуцца па гасьцінцы—у далёкія і блізкія мястэчкі

і вёскі. Падарожныя сяляне будуць спыняць коняй і са здзіўленьнем пытацца:

— Куды гэта едуць на вясельле?

Другія з ухмылкаю растлумачаць:

— Ды гэта-ж артыстыя... Галубок едзе... Вунь ён—на апошнім прэцця!

А можа, як гэта было летась у Каралінскім раёне, іх зноў спаткае цыганскі табар... І, прыняўшы артыстых за сваіх, цыганы запытаюць—адкуль і куды яны едуць і якія маюць заробкі?

А чым-жа не цыганы? Высока на напакаваных куфрам і вопраткаю вазох хістаюцца хлопцы ў саламяных капялюшох. Другія ідуць каля коняй, яны сьмешна паабвязвалі галовы рознаколернымі хусткамі, кашулі пазьнімалі (сонца бязьлітнае!)—і песьня—запыленая і стомленая—ідзе побач:

Журавіны ня ўзышлі,
Кавуны пасохлі...

Дзяўчаты з пярэдніх вазоў, змучаныя і змардаваныя, з наўнай злосьцю на хлапцоў, якія нібы-та вінаваты ва ўсіх цяжкасьцях дарогі,—падхопліваюць:

Ка мне хлопцы не хадзілі,
Ах, каб яны падохлі.

А мястэчка ўжо чакае, у мястэчку ўжо даўно раскуплены ўсе білеты. Каса ніколі ня бывае адкрыта больш за 1—1¹/₂ гадзіны. Праўда, тут трэба ўлічыць тое, што каля 40 проц. гледачоў прапускаюцца на спектаклі Вандроўнага тэатру дармова. Гэта—сяляне і батракі, рабочыя і вучні, у якіх няма 20—30 кап. на білет, а не паглядзець Галубка—немагчыма.

Трупа ніколі ня бачыла пустых радоў крэслаў—праўдзівей лавак, якія так добра знаёмы і БДТ—1, і БДТ—2, і Яўрэйскаму тэатру.

Народ усюды—у праходах, на рампе, на суфлёрскай будцы, за кулісамі. Акторы граюць у цесным чалавечым коле, якое дыхае ў твар, уздыхае, перашэптваецца, сьмяецца і шалёна аплёдуе, пакуль у трэці ці пяты раз ня выйдзе Галубок і ня схіліць галавы перад нарастаючай хваляй овацый.

„Ганку“ і „Плытагонаў“ ведае ўся Беларусь, і хоць гэтыя п’есы ня з сёнешняга жыцьця, хоць яны расьцягнуты і багаты прымітыўнымі таннымі эфэктамі—іх рабочы і селянін, студэнт і настаўнік ходзяць глядзець другі і трэці раз.

Нешта ёсьць у гэтым тэатры з яго пастарэлымі традыцыямі і часным рэалістычным аформленьем зьявішч, што так прыцягвае іменна масу. Можа гэта і ёсьць той „хлеб мастацтва“, аб якім калісьці гаварыў Ленін Клары Цэткін. За адзін-жа толькі 1927 год Вандроўны тэатр даў 202 паказы, з якіх 120—у провінцыі. А за ўвесь час працы трупы—гэта значыць, пачынаючы з 1920 году—на пастаноўках Галубка пабывала звыш 3-х мільёнаў чалавек. Які другі тэатр можа назваць такую лічбу?

Я ня ведаю—ці ёсьць сярод культурных працаўнікоў Беларусі яшчэ адзін чалавек такі популярны, як Галубок. Школы пасылаюць да яго дэлегацыі з просьбай прачытаць лекцыю аб сучаснай беларускай літаратуры. Бабы на рынку, купляючы качаны капусты, перадаюць адна другой, уздыхаючы, што „дзядзька Галубок захварэў“ і „ніхто за ім, родненькім, не дагледзіць“... Селянін-бядняк з Нараўлянскага раёну з шчырым захапленьнем гаварыў Галубку:

— Братка ты мой,—ён рвануў сябе за крысу аўчыны,—вось гэты кажух мяне так не сагрэў, як твая „Ганка“ сагрэла.

Цікава, што ўсенародная любасьць да Вандроўнага тэатру перадалася і жывёлам. Гэта не парадокс, а факт. У Лепелі да трупы прыстаў чорны казёл, які так здружыўся з актормі, што жыў з імі ў інтэрнаце, у куце калідору, а калі тыя ішлі ў народ, на спектакль, дык ён як „бязьбілетны“, клаўся на ганак і сумна чакаў, пакуль скончыцца паказ.

Хто ведае—можа для гэтага казла Вандроўны тэатр быў даражэй, чым для некаторых нашых арганізацый. Як-жа—гэта-ж „хаўтуршчыкі“!.. Ці-ж яны ведаюць, што такое тэхніка тэатральнай ігры? Ці-ж яны маюць уяўленьне аб ігры сьветлавых эфэктаў і танцуючых тэрасах? Пл-лебзі!

Нашыя дзяржаўныя тэатры трацяць тысячы на шыкозныя гарнітуры. Хто ня ведае, якіх вялічэзных сум каштавалі першаму тэатру пастаноўкі Мольераўскіх п'ес? А Вандроўны тэатр ня мае на што зрабіць самую простую вопратку для сваіх сялянскіх п'ес. Каштарыс тэатру быў скарочаны ў тры разы. Ніякіх іншых дотацый тэатр, зразумела, ня мае. Зборы і субсыдыя ледзь-ледзь акупляюць падарожжы і працу актораў пры ўмове самага мізэрнага гонорару.

* * *

У часе аднэй пастаноўкі на Серабранцы, калі ішла п'еса „За мураванай сьцяной“, глядач-рабочы перапыніў актора— той гаварыў доўгі пэсымістычны монолог:

— Кінь *страдаць*! Лепш закуры.

Гэта сымптоматычна. Гэта значыць, што маса вырасла і патрабуе ад свайго тэатру большага і лепшага.

Галубок і яго труп змогуць панесці ў масы сапраўднае рэвалюцыйнае мастацтва. Зьвязаны з масай, любімы масай,— гэты колектыў знойдзе і новыя поэтычныя прэмы і новую тэхніку.

„Хлеб“ Галубка патрэбен мільёнам духоўна галодных людзей.

24-III-1928 г.

КВЕТКІ, ЯКІЯ ПЕРАМОГУЦЬ

... У ветры буйным не загінеш,
Чарнобылем не зарасьцеш.

(Ул. Дубоўка).

Золь і туман. На палубе „Слаўнага“—кывога тавара-пасажырскага параходзіку толькі адзін штурвальны ў скура-ным плашчы.

Твар Прыпяці зрыты воспай дробнага роўнага дожджыку. Небасхіл зацягнут лёгкім сьветла-шэрым полагам.

Халодны вецер рве і хіліць да вады лазовыя кусты ля нізкага берагу... Там, за лазовымі кустамі, за пшчанымі ко-самі і срэбнымі нажамі вазёр, раскінуўся нечапаны край па-даньняў і маладой надзеі.

На мізэрных шматкох неразгаданай зямлі гаруе палескі земляроб, які ледзь-ледзь пракормлівае сябе і сям'ю і кожнае лета ідзе на сплаў, на пільні, каб як-небудзь зьвесьці канцы з канцамі. А навакол мёртвымі прасторамі ляжыць пад аблом-гам нескарыстаная зямля, і вецер, што свавольць у дзікіх тра-вах, сьмяецца з недагадлівага ашуканага чалавека, які ня можа ўзяць сваё багацьце.

* * *

Дзьве гадзіны назад я пакінуў Скрыгалава. Там, сярод срэбных таполяў і грабаў старога парку, у былым панскім доме з тургенеўскай вэрандай і белымі колёнамі, чатыры чалавекі рыхтуюць міны і шашкі для грандыёзнага выбуху. Такога выбуху, ад якога павінна паляцець тарчма цэлая гас-падарчая сыстэма... Яна будзе вырвана з глебы разам з чор-нымі карэньямі спрадвечных традыцый. Праўда, тав. Трызна, загадчык Палескай пшчана-балотнай дасьледчай станцыі, якая займае дом з колёнамі, вельмі мала падобны на змоўцу і, мабыць, ніколі ня бачыў дынамітных шашак. Ён гаворыць ён аб вельмі звычайных рэчах—аб торфе, супэрфосфаце, сэра-

дэлі і люцэрне, гаворыць спакойным дзелавым тонам. І ўсё-ж такі мы паўтараем: выбух.

Вось лічбы. Сорак процантаў зямель беларускага Палесься займаюць так званыя „бросавыя землі“. Гэта землі, якія ўзараліся адзін-два разы і потым былі кінуты, бо не радзілі больш жыта без угнаення, якога надта бракуе ў беларускага паляшучка... Але і тыя шнуры, якія ён угнойвае, даюць пры звычайных умовах бедны ўраджай у 5,8 цэнтнера з гектару...

Дзе-ж выйсьце? Хіба нічога нельга зрабіць з гэтай пясчанай глебай і прыходзіцца толькі апусьціць галаву перад няўнікнёным прыродным фактам?

Не, мы радасна ўздываем галаву. Наша Палеская дасьледчая станцыя даводзіць, што іменна на гэтай пясчанай глебе, якая ўладае высокім узроўнем грунтовых вод, можна дабіцца найлепшых вынікаў, можна ўзросьціць найлепшыя ўраджай.

Бярэцца кавалак звычайнай сялянскай зямлі і засяваецца звычайным сялянскім спосабам. І тут-жа, побач, закладаецца вучастак з праветраным торфам ці зялёным або мінеральным угнаеннем (супэрфосфат, фосфорыт, калійная соль). Першае называецца кантрольнай дзялянкай, другое—вучотнай. Кантрольная дзялянка дае 4,4 цэнтнера, а кожная вучотная—11,72 цэнтнера з гектару—у тры разы больш. Такі бліскучы вынік далі досьледы і на высокіх і на нізкіх мясцох.

У чым-жа справа? У торфе знаходзіцца досыць вялікі процант азоту—6 процантаў (азоцістымі, але ў меншай ступені зьяўляюцца таксама мінеральныя і зялёныя ўгнаенні). Азоцістае ўгнаенне робіць урадлівай пясчаную глебу, і калі беларускі паляшук пачне тарфаваць свае палі (а торфу ў краі вялізарныя залежы), дык гэтым адным ужо разьвязацца ў значнай ступені балючае пытаньне фіктыўнага беззьямельля. Ажывуць і зацьвітуць „бросавыя землі“, як ажываюць і зацьвітаюць на Мазыршчыне асушаныя балоты.

Зараз у краі няма ніякай сталай сыстэмы ральніцтва. Няма нават трохпалёўкі. Сеюць ў залежнасьці ад надвор'я. Бывае так, што селянін увесну хоча пасеяць авёс, але занадта вільготная глеба не дазваляе гэтага зрабіць, і ён сее грэчку ці проса. Звычайнае зьявішча перасевы палёў. Толькі тры культуры ведаюць абшары беларускага Палесься: жыта, грэчку і бульбу.

І вось дасьледчыя станцыя высоўвае дзье новыя кандыдатуры: сэрэдэлю і люцэрну. Гэтыя цудоўныя кармовыя тра-

вы зробіць сапраўдную рэвалюцыю ў нашай сельскай гаспадарцы, у першую чаргу ў гаспадарцы беларускага Палесься. Яны любяць пяшчаную глебу. Сэрадэля, пасеяная бяз усякага ўгнаення, дала 34,1 цэнтнэра з гэктару, а пасеяная на гнаі— 275 цэнтнэраў. Такой лічбы ня ведала заграніца. А люцэрна, лілёвая люцэрна, аб якой думалі, што яна ні ў якім разе ня прышчэпіцца на беларускай глебе, расьце на дасьледчых палях станцыі як ня трэба лепш, дае тры ўкосы ў год і 9.215 кілёграмаў сухой масы на гэктар.

Дзіўныя кветкі, якія перамогуць адвечную беднасьць краю! Прасунуць сэрадэлю і люцэрну разам з караньплодамі ў гаспадарку паляшчука—гэта значыць перавесьці ўсю сельскую гаспадарку беларускага Палесься на новыя рэйкі, надаць ёй жывёлагадоўчы ўхіл, адабраць ад цяперашняй жывёлагадоўлі гнойны характар і зрабіць яе малочнай і мясной.

* * *

Дасьледчая станцыя працуе толькі трэці год.

Чатыры навуковых супрацоўнікі станцыі, акрамя кардынальнай праблемы ўрадлівасьці глебы, б'юцца над радамі іншых пытаньняў.

Багата зроблена ў таліне выпрабаваньня гатункаў. На вучастках станцыі экзаменуюцца 65 гатункаў аўсу, 38 гатункаў бульбы, 26 гатункаў фасолі і бабоў (сюды ўваходзяць сэрадэля і люцэрна), 43 гатункі яравой пшаніцы, 79 гатункаў гароху, 39 гатункаў вікі і шмат іншых... Якія з іх будуць найбольш выгоднымі для сяўбы ў беларускім Палесьсі?

Знойдзена, напрыклад, што мясцовы гатунак жыта далёка адстае ад Петкаўска-Новазыбкаўскага. Па бульбе дужа добрыя вынікі паказаў гатунак „Вольман“, а вось гатунак „Всёгда хорашо“ аказаўся нікуды ня вартым.

Свае дасягненьні дасьледчая станцыя, акрамя звычайных „законных“ шляхоў, прасоўвае праз сетку сялян-дасьледчыкаў. Гэта цікавейшы малады рух.

Увесну ў Скрыгалаве ў будынку дасьледчай станцыі адбылася першая канфэрэнцыя сялян-дасьледчыкаў, якая прайшла з выключным посьпехам. Дэлегаты спрачаліся і абмяркоўвалі свае справы да позьняй ночы. Яны гаварылі:

— *Мы зробім тут другую Украіну!*

Летась станцыя мела трыццаць дасьледчыкаў, цяпер іх—семдзясят. У шэранькіх заклеяных канвэртах прыходзяць новыя заявы, але няма магчымасьці ахапіць усіх жадаючых. Станцыі не далі спэцыяльнага працаўніка для сталага кіраўніцтва дасьледчыкамі.

Асабліва радуе тое, што гэтыя самыя сяляне-дасьледчыкі зьяўляюцца ініцыятарамі колектывізацыі. Скрыгалаўскі дасьледчык Прыходзька ў выніку сваёй шматгадовай працы знайшоў, што варта аб'яднацца з яшчэ некалькімі дзядзькамі і пановаму, пакультурнаму павесьці аб'яднаную гаспадарку. Прыходзька ўжо практычна прыступіў да арганізацыі колектыву.

* * *

Золь і туман. Дожджык не перастае, пацягнуў сьветлашэры полаг...

Хутка Тураў. Лезе ў галаву гісторыя, вараскі князь Тур, дрыгвічы, барысаглебскія могілкі... Ах не, не.

Сёнешні дзень куды цікавейшы. Выразна паўстае ў памяці адна лічба, якую мне прыводзілі таварышы з скрыгалаўскай станцыі: Нямецчына, дзякуючы працы сваіх дасьледчых станцый, павысіла ўраджайнасьць сельскай гаспадаркі на трыста пяцьдзясят мільёнаў рублёў.

У нас дасьледчых станцый пакуль што мала. Але якімі сямімільнымі крокамі ідзем мы да таго, каб дасягнуць і перасягнуць нямецкую лічбу.

Хай-жа хутчэй грукне над соннымі абшарамі гром таго выбуху, які рыхтуюць у Скрыгалаве.

26-VI—1928 г.

АЎТОБУС ПАЙШОЎ

Аўтобус выяжджае з мястэчка а палове сёмай. З пяці ў дварэ ў Нохіма таўчэцца народ. Старыя ў каторы раз мацаюць шыны і прабуюць скураныя лаўкі для пасажыраў. Яны прыглядаюцца да аўтобуса, як да каня ў кірмашовы дзень—гэтыя кволья зморшчаныя людзі, у вачох якіх блішчаць разам гандлярскі спрыт і біблейская мудрасьць. Адыходзячы ў старонку, старыя разводзяць рукамі з тым бясьсільным гэстам, які як-бы гаворыць: „Н-ну, нічога, браце, не папішаш“.

Абарваная галаштаная дзятва цэлай плоймай абляпіла машыну. Найвялікшым гэройствам лічыцца паціснуць чорную круглую штучку. Тады аўтобус сярдзіта крычыць:

— У-гуу...

Гэта выклікае агульнае захапленне. Але Бэрл і Піня—самыя заядлыя местачковыя „кішэньнікі“—глядзяць на забавы з сырэннай са скэптычнай усмешкай. Падумаеш—сырэна! Вось яны прычэпяцца да машыны і пранясуцца ў воблаку пылу праз усё мястэчка—вось гэта так!

Прышлі і балаголы—яны больш маўчаць і тупа глядзяць на тоўстыя аўтамабільныя колы. Што ім гаварыць, што ім даводзіць? Яны не такія ўжо дурныя, каб не разумець свайго канца. Гэты жалезны каняка за паўтары гадзіны адмахвае дваццаць восем вёрст ад Узды да Койданава. Дваццаць восем вёрст! Колькі пакаленьняў балаголаў кармілася ад гэтых дваццаці васьмі вёрст старога беларускага гасьцінцу. Сем гадзін туды—сем гадзін назад... А цяпер... Праўда, яны яшчэ будуць змагацца. Аўтобусны білет каштуе два рублі—яны будуць браць з чалавека па рублі паўтара. І потым аўтобус усё ж такі ненадзейная рэч: можа папсавацца па доразе, узарвацца нават... Не, балаголы яшчэ будуць змагацца,

Але мы не сказалі пра самога Нохіма. Нохім—гэрой Узды. Ён едзе з шофэрам тав. Марозавым ад Узды да Койданава,

прадае пасажырскія двухрублёвыя білеты, накручвае машыну і збіраецца сам праз год узяць у рукі стырно. А яшчэ некалькі месяцаў назад Нохім быў самым звычайным балаголам...

Нохім толькі што паабедаў і з чорнай анучкай у руцэ падыходзіць да аўтобуса. Твар яго надзвычайна сур'ёзны, паходка цвёрдая і рашучая, можна падумаць, што ён ідзе зрабіць нейкі гэройскі ўчынак. Усе погляды накіраваны на яго.

— Нохім! Нохім!—крычаць дзеці.—Нохім! Ты мяне падвязеш, Нохім? Нохім, зрабі „гу-гу“. Эй, Нохім!

— Глядзеце на Нохіма,—гутараць між сабой старыя,—ня Нохім, а цэлы Варашылаў. Вось пашанцавала хлапцу...

Нохім не звярочвае ўвагі на рэплікі і маўкліва абцірае анучкай радыятар. Раптам ён абарочваецца і па здрадніцку кідаецца на дзятву, тыя разьлятаюцца, як чарада галак.

— Пайшлі, пайшлі, што вы тут ня бачылі? Бэрл, ты лепш убірайся, Бэрл!

Але дзеці ў момант збіраюцца зноў, і іх не ўдаецца прагнаць са двара да тэй пары, пакуль пасажыры не займуць свае месцы і тав. Марозаў не гаворыць Нохіму:

— Давай!

Тады машына пачынае дрыжэць і кашляць, Нохім зачынае дзверцы і, урэшце, аўтобус мякка выкочваецца са двара. Дзеці з крыкам і піскам бягуць за ім пасярэдзіне вуліцы. Рука Бэрла ўчапілася ўжо за сьценку машыны і Нохім, высунуўшыся з шофёрскай будкі, настойліва просіць у пасажыраў:

— Грамадзяне, здзярэце ў яго шапку! Здзярэце, калі ласка, шапку ў гэтага паганца!

Але шапкі ў Бэрла ніхто ня хоча здзіраць, пасажыры настроены дабрадушна, ім весела і прыемна. Студэнт-аўтодораец шэпча сваёй суседцы аб тым, што ён мяркуе арганізаваць у мястэчку аўтодорскую ячэйку з „уласным аўтамабілем“.

Машына спыняецца на плошчы перад каланчой. Тут ужо сабраўся вялікі натоўп. З усіх бакоў бягуць людзі, якія не жадаюць прапусьціць цудоўнага відовішча. Узьлязаюць апошнія пасажыры (усяго іх пятнаццаць), чуюцца пацалункі, настаўленьні, усхліпваньні.

— Розачка, не забудзь зайсьці ў Кустпрамсаюз... ці ёсьць тавар?

— ... А Лёве скажэце, што ён бюрократ: два месяцы няма пісьма.

— Гуу-у,—гудзіць сырэна. Падскочыўшы на каўдобіне, аўтобус зрываецца з месца.

Гасьцінец шырокі, задумённы, з разьвесістымі старымі бярозамі, сапраўдны купалаўскі гасьцінец. Нейкай зданню будучыні праносіцца між ціхіх цёмна-шэрых абшараў аўтамабіль, і думаецца аб Беларусі 1940—50 гадоў, аб гіганцкіх сельска-гаспадарчых фабрыках, аб асфальтавых дарогах, якія злучаць расквітаючыя гарадкі, аб новых энэргічных людзях, якія будуць праносіцца па гэтых дарогах.. Тады ўжо зусім забудуць пра балаголаў, пра хітраватых і гутарлівых беларускіх балаголаў, вобраз якіх адлюструецца ў літаратуры доўгім трагі-комічным ценем.

Прамільганула старая сялянка з торбай травы за плячыма. З матчынай радасьцю ў вачох яна глядзіць усьлед аўтобусу. Чырвонае жарытка, высока падкідаючы ногі, скача за намі па іржышчы. Вясковы пастушок пускаецца на выперадкі з аўтобусам, і доўгі час бяжыць побач з машынай.

— Даганяй, даганяй!—крычаць яму пасажыры, але ён ужо стомлена махнуў рукою і застаўся ззаду.

Раптам машына спыняецца.

— Дзе помпа?—чуецца голас тав. Марозава.

Нохім заклапочаным голасам просіць пасажыраў „пашукаць у сябе пад нагамі“. Усе энэргічна мацаюць рукамі пад лаўкамі, але помпы няма. Усіх просяць выйсці. Нохім уласнаручна абмацвае ўсе куткі аўтобуса. Помпы няма. Сярод пасажыраў расьце хваляваньне. Тоўсты яўрэйскі настаўнік успамінае, што на тым тыдні здарылася такая-ж самая гісторыя, і пасажырам прышлося сем вёрст ісьці пехатою ў Негарэлае. Сухарлявы лясьнічы, з закручанымі вусамі, які ўвесь час не разьдзяляў агульнага замілаваньня аўтамабільнай яздой, карыстаецца выпадкам і сэнтэнцыйна гаворыць:

— У нашых умовах аўтамабіль—лішняя рэч... Другая справа брычка на рэсорах: і спакайней, і лепш.

— Бадай, што так,—згаджаюцца некаторыя і настройваюцца на скептычны лад.

— Залязай!—радасна крычыць Нохім,—зараз едзем.

Помпа аказалася пад сядзеньнем у шофэра. Усё прыводзіцца ў парадак. Аўтамабіль расплюшчвае жоўтыя вочы, углядаецца ў цемру і лёгка нясецца далей.

Гусьцеюць шэра-сінія фарбы верасьнёўскага вечару. Вясёлым залатым зайчыкам скача перад машынай сьвятло ліхтароў. Задумалася суседка студэнта-аўтодорца, сьціснуўшы ў руках кучаравую галаву.

Машына ўпіраецца носам у дзьверы Койданаўскага вакзалу.

— Як доўга вы ехалі, таварыш?—пытае нас стары узьдзенскі балагол у брудным бразэнтавым паліце, падпіразаны вяроўкай, з пугай у пачырванелых руках.

Студэнт узмахвае левай рукой:

— Роўна гадзіну, 34 хвіліны...

— Так...—ціха гаворыць балагол і лупцуе сябе пугай па халяве.

9-IX—1928 г.

ЛЯСНЫ ІНТЭРНАЦЫЯНАЛ

- Гацамэй!
- Сакун!
- Польская морда!
- Жэўжык нямецкі!

З пакаленьня ў пакаленьне перадаваліся гэтыя мянушкі ў вёсках і хутарох Браніслаўскага сельсавету. Доўгія дзесяцігодзьдзі жылі побач, гнуліся на сумежных палатках беларусы і украінцы, палякі і немцы. Аднолькава здэкваўся з іх царскі вураднік, аднолькава чужой і далёкай была для іх мова офіцыйных загадаў і канцылярыяў. І ўсё-ж такі глыбокія равы нянавісьці ляжалі паміж імі. Сьляпая варожасьць успыхвала час-ад-часу сібернымі бойкамі і жудаснымі начнымі падпаламі.

Гэтая варожасьць і стварыла мянушкі. Беларус для украінца не беларус: гэта ці „гацамэй“ ці „кацап“... А украінец для беларуса ня інакш, як „пракляты сакун“. Палякі-хутаране „польскія морды“. А сьветлагаловыя вясёлыя юнакі з нямецкага пасёлка—„жэўжыкі нямецкія“.

Так было да тэй пары, пакуль ня бліснулі над абшарамі асьляпляючыя скрыдлы рэволюцыі. Па землях браніслаўскіх сялян пранесьліся павозкі перакуленай польскай арміі, цяжкім стомленым крокам прайшлі чырвоныя атрады. Кіпела ад частых стрэлаў глыбокая Случ. Узьляталі ў паветра масты. Калыхаліся на асінах учора яшчэ жывыя блізкія людзі. Ішлі ў лес хлопцы, хаваліся ў зямлянках, рабілі запырсканаю крывёю вялікую партызанскую справу.

І браніслаўскія землі засталіся за краінай саветаў. Апошнія землі Саюзу. Так, пакуль што гэта апошнія. Там, на адлегласьці дзьвёх вёрст, за Случчу, ужо Польшча.

Як яскрава ўсьміхаецца жыцьцё! Тут, сярод балоцістага густога лесу, пад самым бокам дзяржавы, якая стала турмой нацыянальнасьцяй, кіпучым жыцьцём жыве маленькі вясковы

інтэрнацыянал. Савецкі вясковы інтэрнацыянал сярод лесу. Сельсавет—яго выканком. Насьценгазэта—баявы орган. Мэліорацыя, папраўляньне дарог, будаўніцтва школ і мастоў, выписка газэт—яго справы. Культура—яго генэральная задача.

Рэволюцыя раз назаўсёды выкрасьліла з быту браніслаўскіх сялян і „гацамэяў“, і „сакуноў“, і „морды“, і „жэўжыкаў“... Рэволюцыя стварыла новыя словы—„грамадзянін“, „таварыш“. Ёняма аніякай розьніцы паміж грамадзянінам Вільгельмам Дэтка з нямецкага пасёлку Хотлін і грамадзянінам Андрэем Кананучэнка з украінскіх хутароў Града. Вось яны сядзяць цяпер плячо ля пляча ў сельсавеце і доўга і асьцярожна, разам з усімі іншымі членамі камісіі, вызначаюць аб'екты абкладаньня...

* * *

Маленькая хатка сельсавету стаіць воддаль ад вёскі, пад зялёным круглым курганам каля дарогі. З Браніславу і Грады, з Хотліна і Вільшчы, з Мар'янаўкі і Гноішча, з Сьвірлішча і Лагвошча—з усёй пэрыфэрыі Браніслаўскага сельсавету—прыходзяць сюды кожны дзень дзесяткі людзей. Хітраваты заможнік ідзе са скаргаю на няправільны вучот, комсамалец просіць даведку для паступленьня на рабфак, пакрыўджаная кабета з плачам і крыкам патрабуе, каб унялі яе разьёшанага мужа, бедняк цікавіцца—калі-ж пачнуць канавы капаць?

Работы багата. Членаў сельсаветаў адзінаццаць чалавек. Амаль што ўсе яны робяць справу, выконваюць свае абавязкі. Зразумела, што асноўны цяжар працы ляжыць на худых плячох таварыша Акінчыца, старшыні савету, бедняка-комуністага, сьціплага і сумленнага і напружана-энэргічнага работніка.

У сельсавет увайшлі прадстаўнікі ўсіх нацыянальнасьцяў, якія насяляюць аб'яднаньня ім вёскі і хутары. Гэтая поўная нацыянальная роўнасьць паклала свой адбітак на ўсю дзейнасьць савету.

Ёсьць тры беларускіх і адна польская школа. Сэлета адкрываецца украінская школа. Узьнята пытаньне аб арганізацыі навучаньня нямецкіх дзяцей на іх роднай мове, хоць, па праўдзе кажучы, самі немцы гэтага ня вельмі хочуць.

Трэба ведаць, што да 1923 г. на ўсёй тэрыторыі сельсавету наогул ня было школ—ні расійскіх, ні беларускіх, ні іншых...

Вясковы паштальён, які два разы на тыдзень наведвае сельсавет, прыносіць у сваім скураным мяшку „Беларускую Вёску“, „Орку“, „Цэнтральную нямецкую газету“ (з Масквы) і „Раднянскае Сяло“ (з Харкава). Праўда, пераважае „Беларуская Вёска“. Гэта і зусім зразумела. Чытаючы свае нацыянальныя выданні, браніслаўцы адначасова ўсё больш і больш прывязваюцца да цэнтральнай рэспубліканскай сялянскай газеты і нават самі пачынаюць патроху папісваць у яе. Зусім нядаўна на сельсавет выпісвалася толькі 33 экз. газет—зараз выпісваюць 139. Калі здараецца, што паштальён ня прыносіць сваячасова газет, старыя і хлопцы бузіць пачынаюць.

— Я хлеба ня буду есці—дай мне газету!—гавораць яны зусім шчыра. Так яно і ёсць. Газета становіцца для людзей другім хлебам.

Такім-жа хлебам для насялення зьяўляюцца спэтаклі мясцовага драмгуртка, на якіх заўсёды бывае страшэнная маса народу і якія ставяцца на трох мовах—беларускай, украінскай і польскай.

* * *

Самыя лепшыя дасягненні браніслаўскія сельсаветчыкі адносяць да працы камісіі па дабрабыце. І аб старшыні яе—руплівым, худзенькім і заўсёды бадзёрым Ульяне Галіцкім гавораць, што „ацаніць яго нават нельга“.

Зьдзіўляюць яшчэ ў камісіі кабеты. Ёх дзьве—Лена Бордзюх і Насьця Кананучанка. Калі камісія пастанавіла, што-б там ні стала, пабудаваць два масты праз балоты, каб кожную вясну не адразала ад Браніслава Граду і Вільчу,—Лена і Насьця хадзілі ад хаты да хаты, ад прызбы да прызбы і горача агітавалі:

— Мужчыны, няўжо мы мастоў не пабудуем? Няўжо нам век вечны ў гразі душыцца?

На сходзе некаторыя дзядзькі выступілі ўсё-ж такі супроць агульнай справы.

— Далёка мы жывём навошта нам масты?

Рэзка і няпрымірліва гучэў голас Насьці:

— Ца дарога патрэбна абавязкова. У сельсавет-жа дарога...

А ты, скнара, маўчы!

Лёд быў зломаны. Узяліся гуртам браніслаўцы, унеслі па 75 кап. з двара (райвыканком адпусціў толькі 500 рублёў,

і гэтага было мала), бясплатна вазілі лес, грэблю высыпалі, секлі, стругалі. Для кабет таксама знайшлася праца—грэблю гаціць, хвораст цягаць.

І вось блішчаць сьвежым дрэвам новенькія два масты: адзін у 25 саж., другі—у 30 (гэта акрамя ранейшых трох). Таксама паправілі грэблі і адрамантавалі дванаццаць маленькіх мосьцікаў.

Цяпер не дарогі, а любата. Ня тое, што раней, калі, як кажа вясковы гумарысты—цыбаты ўскудлачаны дзядзька Іван:

— Коні танулі—дручкамі выцягвалі... Людзі танулі—толькі шапка скрутнэцца... Фырст—і гатова! (Тут дзядзька Іван робіць перадаваны гэст, які ўводзіць у дзікі рогат усіх слухачоў).

Гэта было да закону аб самаабкладанні. Браніслаўскія дзядзькі як-бы папярэдзілі гэты закон. І таму пытаньне аб самаабкладанні ня выклікала ні ў кога сумненьняў: усе 17.175 рублёў, якія пастаноўлена было сабраць,—сбраны амаль што цалкам. Яны зноў такі пойдучь на дарожнае будаўніцтва (трэба яшчэ адзінаццаць мастоў) і на рамонт школ.

* * *

Масты, масты... Але-ж трэба зрабіць, каб у іх зусім ня было патрэбы. Трэба-ж, урэшце, перамагчы адвечную сялянскую бяду—балоты. Яны займаюць трэцюю частку браніслаўскіх зямель—гэтыя Гнілыя Рэчкі, Кожанаў Рог, Вараш і Ліпа...

Яшчэ летась сельсавет узяўся за організацыю мэліорацыйных таварыстваў. Глуха аднесьліся да такой навіны дзядзькі.

— Спачатку зямляўпарадкаваньне трэба правесці, а потым мэліорацыю,—гаварылі ў Вільчы.

— Эт... Сем нянек—дзіця бяз вока,—не падыходзіць для нас таварыства,—адмахваліся ў Капліцах.

Але Града падтрымала. Там і стварылася першае мэліорацыйнае таварыства. Райвыканком гідратэхніка ня прыслаў—і сельсаветчыкі парашылі ісьці напралом. Яны даведаліся, што ў Мазыры, у зямельным адзеле, ёсьць стары плян Скрыпніцкага каналу, што праходзіць праз іх тэрыторыю. Бяз гэтага пляну пачынаць работы нельга было. Далі члену савету Хрыстафору Сароку на білет, доўга тлумачылі яму—у чым справа і адправілі ў горад са словамі:

— Бяз пляну не варочайся.

Хрыстафор Сарока выклікаў у ціхіх пакойчыках Мазыр-скага Акрза сапраўдную буру. Ён хадзіў ад стала да стала— маленькі, рыжы і пыльны,—адрываў ад папер прылізаныя го-лавы і паўтараў:

— Дайце плян, бо мы топімся.

Яго пераконвалі, што плян стары, выданьня 1914 году, што трэба скласьці новы, што ўсё гэта будзе зроблена „за-конным парадкам“, але Сарока быў цвёрды, як тая сыяна:

— Дайце плян, бо мы топімся.

Ён дабіўся свайго. І як толькі ў вёсках Браніслаўскага сельсавету даведаліся, што Хрыстафору ў горадзе „плянты далі“, як адно за другім утварыліся яшчэ тры таварыствы— у Капліцах, Мар’янаўцы і Доўгім.

Толькі ў красавіку прышоў, урэшце, статут. Усе чатыры таварыствы аб’ядналіся ў адно, каб унікнуць лішніх выдаткаў. Дагаварыліся аб крэдыце. Прывезьлі з раёну тэхніка. Хутка і працаваць пачнуць. Дзесяць вёрст думаюць сёлета пракапаць.

* * *

Я чытаў і перачытваў справаздачы Браніслаўскага сельсавету. Я захапляўся іх простаю дзелавою моваю. Факты, лічбы, сумленнае падкрэсьліваньне недахопаў і толькі ў канцы крыху „лірыкі“:

„Наша насяленьне культурна хутка расьце, усьведамляе задачы Савецкай улады, правільна і з замілаваньнем крытыкуе работу, адначасова дае карысныя прапановы аб’яднацца шчыльным кальцом вакол сельсавету, гэта паказала першае мая і Кастрычнікавая рэволюцыя, калі ўсе вышлі на вуліцу сьвяткаваць гэтыя дні, як родныя свае дні“.

„Як родныя свае дні“! Колькі глыбокага сэнсу ў гэтых простых радках сельсавецкае справаздачы.

Гарапашнікі чатырох нацыянальнасьцяў сапраўды „шчыльным кальцом“ аб’ядналіся вакол свайго баявога штабу, вакол свайго „выканкому“—сельсавету.

Паслухайце, што гаворыць дзядзька Ёван, калі ён стано-віцца крыху сур’ёзней. Прыціскаючы шапку да грудзей, дзядзька Ёван кажа:

— Прыходжу ў сельсавет, як у родную хату... часнае слова!
5-VIII—1928 г.

РУНЬ

Нішто так не засмучала Альжбэту Шляпіну—старшыню Дуброўскага камітэту ўзаемадапамогі, як гэтыя праклятыя лічбы. Яна скончыла партыйную школу-перасоўку, была на зьездах у Маскве і Менску, і вярнулася ў сваю вёску поўная няясных імкненьняў да нечага такога вялікага і сьветлага, што цяжка абхапіць розумам, але можна адчуць сэрцам.

Яна ўмела кіраваць народам. Калі кулакі-гарлапаны хацелі сарваць бядняцкі сход на пытаньні аб пасеўнай кампаніі, Альжбэта не паслухала трусьлівых прапаноў адкласьці сход на другі дзень, бліснула круглымі сьветла-сінімі вачыма і цьвёрда сказала:

— Баяцца ня буду—сход правяду.

І правяла. У другі раз, нядаўна, калі здань голаду лунала над беднатою вёска і камітэт сьпешным парадкам разьмяркоўваў між грамадзянамі коопэрацыйную муку, Альжбэта зноў паказала сваю, такую дзіўную ў кабеты, цьвёрдасьць. Ніводзін заможнік не атрымаў ані фунціка мукі. Дарэмны былі іх ілжывыя словы:

— Ці ня ўсе роўныя людзі?

Альжбэта ведала, што не, ня ўсе.

І гэтая баявая работніца, якая не палохалася кулацкай цагляны ў галаву, якая выступала са сьмелымі, гарачымі прамовамі на сходах, часта, ой, часта потайкам плакала, схіліўшыся за сваім столікам у сельсавеце над кучай сьпісанай паперы. Яна плакала над лічбамі, яны былі для яе чужыя, незразумелыя, сэнс іх таёмных камбінацый быў для Альжбэты атуланы безнадзейным змрокам. Калі трэба было скласьці грашовую справаздачу, разьмеркаваць пазычкі, вылічыць процанты па падатку,—яна ня ведала, што рабіць і бегала за дапамогаю ад аднаго грамадзкіна чалавека да другога.

Такой-жа пакутай, як лічбы, віселі над Альжбэцінай галавою ўсякія пратаколы, дагаворы, „уваходзячыя“ і „выходзя-

чья", увесь цяжар савецкай канцыляршчыны, падняць які яна ня мела сіл.

— Сьмешна, — гаварылі ёй таварышы-партыйцы, — сьмешна, Альжбэта, на грамадзкай рабоце, а плачаш... Ну, ну, нічога, паедзеш на курсы — ня будзеш плакаць.

Яна ведала, што, хоць гэта і слабасьць, але сьмешнага ў яе сьлязох нічога няма. Тым больш, што ніхто з гэтых таварышоў-партыйцаў не хацеў ёй дапамагчы працаваць. Але аб курсах яна марыла, як цяжарная матка аб будучым дзіцяці.

* * *

Цяпер бачу я Альжбэту Шляпіну ў цёплай сонечнай аўдыторыі на трэцім паверсе комвузу. Сьціснутая з абодвух бакоў таварышкамі, з жоўтым бухгалтэрскім алоўкам у пальцах — яна здароўкаецца са мною сур'ёзна і строга і пастаянная ўсьмешка не асьвятляе яе прыгожага твару.

Альжбэта ўся захоплена новай працай. Захоплены працай і яе таварышкі, і вось гэтая кучаравая ў юнгштурмаўскім гарнітуры, і тая сутулаватая, амаль што бабулька, і суседка бабулькі — чарнявая стромкая дзяўчына з вясёлымі вачыма.

Пакой застаўлены невялічкімі адпаліраванымі сталамі, на іх цвітуць кнігі і сшыткі. Чалавек пяцьдзiesiąт — шэсьцьдзiesiąт жанчын абляпіла сталы густою неспакойнаю масай. Тоўсты лысы настаўнік піша нешта на дошцы. Дзесяткі пар уважлівых вачэй то падымаюцца на дошку, то зноў прыкоўваюцца да раскрытых сшыткаў.

— У функцыі гарадзкага савету ўваходзіць: папершае... падругое... патрэцае...

Павольна і няроўна ходзяць па старонках алоўкі. Кучаравая ў юнгштурмаўскім гарнітуры звонка кідае праз увесь пакой пытаньне — і зноў чуткая, напружаная цішыня.

Мне вядома, што ў гэтым пакоі ўжо адзінаццаты тыдзень працуюць „цыкаўскія“ курсы актывістак. Гэтыя кабеты, што так старанна перапісваюць у сшыткі сухія строгія схэмы — члены сельскіх і гарадзкіх саветаў, бядняцкія старшыні, коопэрацыйныя верхаводы, жаночыя арганізатары... Мазырскія, слупіцкія, віцебскія, з гомельскіх фабрык і полацкіх вазёрных вёсак, маткі і дзяўчаты, беларускі і яўрэйкі, і полькі, і латышкі...

Сьлёзы Альжбэты Шляпінай — гэта-ж ня толькі яе сьлёзы. Брак культуры, брак неабходных формальных і політычных

ведаў перашкаджае далейшаму прасуванню на грамадзкай працы многім сотням жаночага рабоча-сялянскага актыву рэспублікі. Жыцьцёвай праўдай здзейсьніваюцца ленінскія словы—кухарка на справе пачынае кіраваць дзяржавай. Але рукам, якія ўсё жыцьцё ведалі адну качаргу, цяжка трымаць у няпрывыклых нягнуткіх пальцах пяро...

Адзінаццаць тыдняў з непараўнальнай шчырасцю перамагаюць курсанткі вялікую распухлую програму. Тая стромкая дзяўчына з вясёлымі вачыма—старшыня культкамісіі гомельскай фабрыкі запалак—падарыла мне ўласны малюнак на мясцовую тэму. На выдраным з сшытку лісточку намалявана дзяўчына з шырока-расплюшчанымі здзіўленымі вачыма. У адной руцэ яна трымае нешта падобнае да кніжкі, другая—упіраецца ў бок, а з галавы дзяўчыны, нахшталт нейкага зьяняння, разыходзяцца тонкія галінкі, над якімі надпісана: ахова здароўя; белмова; матэматыка; дыктатура пролетарыяту; эканомічная географія; комунальная гаспадарка; народная асвета; нізавыя органы ўлады; ленінізм, ахова мацеры і дзіцяці; гарсаветы; дзелаводства; экомполітыка; спажывецкая коопэрацыя; сельска-гаспадарчая коопэрацыя... І ўнізе—роўнымі тонкімі радкамі: „трохмесячная праграма курсаў актывістак пры ЦВК“.

— Што-ж, вы ўсё гэта ўцямілі?

— Усё—ня ўсё, а многае ў галаве засталася... багата засталася!

Зьдзіўляе і радуе асаблівая любоў і ахвота курсантак да матэматыкі. Многія-ж, прышоўшы сюды, ня ведалі, што такое трохзначная лічба. Цяпер курсантка лёгка рашае задачкі на дзесятковыя дробы і, нават, процанты. Проста цудоўна. Праўда, гэта дасталася цаною многіх недаспаных начаў. Некаторыя з курсантак—слабейшыя—сумавалі ля дошкі, ня ў сілах адразу сьцяміць розніцу паміж дзесятымі і сотымі. Саракагадовая прачка тав. Багданава, член прэзыдыуму Бабруйскага гарсавету, з энтузіязмам семнаццацігадовай камсамолкі гаварыла мне:

— Я-ж ніколі ня думала, што з дзвюх пяцёрак можа атрымацца ня толькі дзесяць... Пяць ды пяць—гэта, я разумела, дзесяць. А каб пяць на пяць—дваццаць пяць—як гэта?

На лекцыях ленінізму і дыктатуры пролетарыяту бесперастанку ўпыхваюць пытаньні і заўвагі.

Практыка грамадзкай дзейнасці, параўнаўчая начытаннясьць некаторых і, галоўнае, вернае клясавае чужыцё дапамагаюць гэтым людзям орыентавацца ў лябірынце тэорый, сыстэм і законаў. Курсанткі засыпаюць лектароў пытаннямі і нярэдка ставяць іх у тупік: жыццё не заўсёды супадае з тэарэтычнай формулёўкай ці пунктам закону.

Гэтыя жанчыны прайшлі самую патрэбную школу—школу жыцця.

* * *

Яны ўсе поўныя думак аб родных кутах. Неспакойная матчына думка аб пакінутых дзецях пераплятаецца з гаспадарчымі меркаваннямі наконт жніва, наконт бяздзейнасці санітарнага гуртка, аб чым паведаміла апошняе пісьмо з вёскі... А тав. Багданаву хвалюе пытаньне аб моторы. Рабочыя з пральні, дзе яна працуе і дзе абралі яе старшынёю аховы працы, пішуць, што справа з устаноўкаю помпы тармозіцца: будку паставілі, а мотору дагэтуль няма.

Скора, скоро дамоў... Праз колькі дзён апошні раз зьбярўцца курсанткі. А там—білет чыгункі, мулкая лаўка вагону, пасёлкавая дарога і... зноў пачынаецца напружанае кіпучае жыццё актывісткі.

Алена Грудовіч, член Парлапаўскага сельсавету, што на Бабруйшчыне, адзіны прадстаўнік улады ў вёсцы Пархімкавічы, з чыстым адкрытым тварам кабета гаварыла мне вечарам у інтэрнаце:

— Ты думаеш мы працаваць ня можам?.. Я, брат, з комсамольскай ячэйкай васемнаццаць самагонных апаратаў выявіла, дык на вуліцу ня было, як высьці. Забіць хацелі. Вінакурка ўсіх пастраляць хацела... Во, брат... А то было так: прыходзіць да мяне начны стораж. „Хадзем, кажа, Грудовіч, агонь вялікі з Іванавай хаты“. Прышлі, а ён тут, знача, і разлажыўся... Курыцца ў хаце, бутэлькі, цэбрыкі розныя... „Дзядзька, кажу, разьбярэ ўсю гэтую музыку“.. А ён стаіць, як пень. Тады я за сякеру, ды давай сеч кадушку з брагай—агонь толькі хліпаў... „Ты з хлебам, кажу, іграў, а я сякераю іграю“.

Яна заліваецца сьмехам, ярка ўспамінаючы эпізод у Іванавай хаце. Я думаю аб тым, як багата жыццёвай сілы ў гэтых кабет. Грудовіч яшчэ маладая. Але вось Громава, пажылая

ўдава, старшыня камісіі па дабрабыце Кузьмінцкага сельсавету на Гомельшчыне. Громава прыехала ў Менск амаль што няграмазная, і яе хуткія поспехі былі нечаканасьцю для ўсіх курсаў.

Колькі жыцьця ў гэтай маткі двух дарослых дзяцей, у гэтай вясёлай чарнавалосай бяднячкі, не жадаючай ведаць сівізны і спакою старасьці!

Аднойчы яна мне сказала:

— Калі-б усе нашы жанчыны ведалі, што я зараз ведаю, дык... ой-ой-ой, што было! Прыказка-ж ёсьць такая: за вучонага чалавека двух нявучоных даюць, двух даюць, дык то не бяруць...

Хітранька ўсьміхнулася і цвёрдай далоньню павольна праяла па вуснах.

29-VIII—1928 г.

ЛЮДЗІ НОВАЙ ЗЯМЛІ

(Комуна „Чырвоны Барацьбіт“ на Віцебшчыне)

Вы ведаеце, што гэта такое—дзядоўнік? Ён расьце там, дзе пуста, дзе памёрлі рэчы і ня чуваць галасоў людзей. Высокі і густы—ён не баіцца касы, яго трэба сячы сякерай.

Людзі прышлі сюды, калі зямля скрозь парасла дзядоўнікам і крапівай. Каменны панскі дом глядзеў на іх чорнымі пакалечанымі вокнамі. Калола ногі бітае шкло. Нічога ня было ў халодных пустых пакоях—нават замкі і завесы былі выдраны з дзьвярэй. Сьвісьцеў і варушыў гнілую салому ў расчыненых хлявох вецер. Каросьлівыя сялянскія коні блыталіся па заглухлых гонях.

Першыя комунары прышлі сюды ў галодным дваццаць другім годзе. Яны прышлі будаваць. Да іх прыходу тут толькі руйнавалі і рабавалі. Калі ўцёк стары пан Валатковіч у Варшаву, зьбегаў сюды народ з Ёванску і Сяльца, з Прыстою і Красьніцы—сяляне і былыя панскія парабкі. Лупілі—хто хацеў. Усё цягнулі: гусей, курэй, грамафон, кнігі, спадніцы, жарабкоў. Багаты быў маёнтак, а пан яшчэ трыццаць такіх меў. Ды фабрыка чашніцкая папяровая, што зараз „Чырвонай Зоркай“ завецца, таксама да яго належала.

У тыя п'яныя дні грабежніцтва і руйнаваньня людзі помсьціліся пану за гэта багацьце, за сваіх галодных дзяцей, за горкія гадзіны ў карчме Мэндэля, за штрафы, за бізун.

Потым тут, у былым маёнтку Ёванск, заснавалі саўгас. Тады і пачаў буйна расьці дзядоўнік, бо ніхто ня веў гаспадаркі, а загадчык саўгасаўскі зачыняўся ў сваім пакоі і прагна піў выменены ў сялян самагон. Хадзіў ён з наганам і голас у яго быў хрыплы.

Комунары—было іх спачатку чатыры сям'і, прыехалі яны з Сібіры, там партызанілі—пачалі з таго, што сякерамі сталі зьніштажаць дзядоўнік. Траву можна высечы вострым жалезам, але чым ты высечаш людзкую варожасьць? А іх ненаві-

дзелі. Ніхто ня ішоў у комуну. Былыя парабкі бабылямі жылі ў вёсках і пагражалі падпаліць маёнтак. Комунары хадзілі са стрэльбамі і спалі па чарзе. Былі ў комуне чатыры сям'і—і на кожную па сабаку-вартаўніку. У вёсцы комунарам не давалі вады. Сіл ня было, насеньня ня было. Сеялі напалову з сялянамі—восеньню дзялілі бедны ўраджай. З 162 дзесяцін урадлівай зямлі было засеяна пад жыта 8 дзесяцін ды крыху пад ячмень і авёс. На сенажацях раскладалі вогнішчы вясковаыя пастушкі. А дзядоўніку было яшчэ багата.

* * *

Справа ня ў гэроях. Трэба было працаваць, каб есьці, і есьці, каб працаваць. З вікі варылі „кулеш“—і трымаліся. А ў поле на працу бралі з сабою бручку, каб не зваліцца раптам ад голаду і змардаваньня.

І выжылі, выцягнулі. А калі першыя чорныя гады мінулі, тады людзі азірнуліся:

— А ў нас-жа комунa. Дальбог, комунa...

Праз тры зімы ў комуне ўжо жыло дваццаць дзевяць сем'яў. Гэта прышлі ў „Чырвоны Барацьбіт“ тыя самыя парабкі, што гразіліся падпаліць комуну. Шэсьць сем'яў прыехалі з Украіны. Прышлі і беднякі—прывялі сваіх худзенькіх конікаў і голых дзетак. З-за дзетак і ўзьяніліся першыя спрэчкі.

— Я адзін з жонкаю жыву, а ў цябе вунь колькі блазоты, дык я на цябе працаваць буду?

— На тое і комунa.

— Хай яна згарыць, твая комунa!

Выходзілі. Прыходзілі новыя. Зноў разгаралася ўнутранае змаганьне. Людзі хацелі на кавалкі разарваць зямлю комуны—выйсці на хутары. Гэта было прывабна. Нашто змагацца, недаядаць, працаваць на кагосьці і называцца чужым небяспечным словам „комунар“? Лепш свая зямля, свая хата, свой конь. Разважалі так:

— Я сёння хачу крупніку, а мне капусты навараць... На чорта мне гэтая кухня, калі ў мяне жонка ёсьць!

— Комуна—гэта няволя. У мяне будзе свой конь—куды захачу, туды і паеду...

Такія выходзілі або іх выключалі. Выключалі і тых, якія, увашоўшы ў комуну, захоўвалі пры сабе хоць самыя невялічкія сумы грошай.

* * *

Пазалеташнім годам упяршыню засеялі ўсю зямлю сваімі рукамі. Тады комуна змагла размахнуцца толькі да пяціпалёўкі. Але з кожным годам „Чырвоны Барацьбіт“ мацнеў.

Восем цвёрдых, жоўтых на канцох, пальцаў загінае тав. Юхневіч—латыш-комуністы, змагаўся з Калчаком і Урангелем, зараз намесьнік старшыні комуны. Голас яго гучны і рэзкі:

— Першае поле—пад папар, другое—жыта з падсевам канюшыны... Гэта лепш усяго з канюшынай, я табе гавару. Канюшына першага ўкосу—тры, канюшына другога ўкосу—чатыры. Пятае поле—яравое, шостае—папар сярэдні, сёмае—жыта, восьмае—яравое поле. Тут, значыць, буракі і лён.

Да васьміпольля перайшлі ня проста таму, што за яго агрономы агітавалі. Комунары самі ўбачылі, што за гэтай агітацыяй крыецца вялікі матар'яльны сэнс, што сяўба кармовых буракоў і канюшыны дае непасрэдную выгаду, што яны сваім пераходам да новых формаў зямлякарыстаньня ня прыносяць ніякай „ахвяры“, а наадварот—вялізарнымі скачкамі рушаць гаспадарку наперад.

Пачалі ўжываць мінеральнае ўгнаеньне—супэрфосфат. Сталі практыкаваць раньняе глыбокае заворваньне. Дваццацідвухсілавы „Фордзон“, якога вакольнік сяляне празвалі „чортам“ („чорт у іх арэ, чорт—сее, чорт і малоціць“), яшчэ мінулай восеньню ўзьняў увесь яравы клін, і з першымі вясеньнімі днямі комунары прыступаюць проста да баранаваньня. А на сялянскіх гонях яшчэ ня скоро пройдзе плуг аратага.

Зямля адгукнулася. Комунаскія нівы ўжо даюць каля сто пудоў з дзесяціны (сялянская зямля дае пяцьдзсят). Комунары лічаць, што гэтага мала, што яны могуць дабіцца ня менш, як 150 пудоў.

Удойная сытая карова—вось збавеньне ад беднасьці. Яшчэ нядаўна ў комуне было сямнаццаць абшарпаных сялянскіх каровак. Зараз каля дацкіх кармушак стаяць сорак сем дойнак кароў палепшанай пароды ды дванаццаць штук маладняку. Вялічэзная чырвоная „Піхта“ атрымала прэмію на сельскагаспадарчай выстаўцы—яна дае трыста трыццаць тры пуды малака ў год.

Комунары радуюцца яшчэ з двух бугаёў-втворцаў, якія лічацца лепшымі ў раёне. Бэкаюць на скотніку семдзсят ча-

чатыры авечкі. Працуе спэцыяльная „кухня“ для сямідзесяці штук сьвіней, з якіх некалькі дзесяткаў ангельскай пароды. У конях зараз не такая вялікая патрэба—яны толькі дапамагаюць трактару. Усё-ж стаяць у ня зусім чыстых стойлах сямнаццаць рабочых коняў і гадуюцца чатыры жарабкі. Усеагульным каханьнем карыстаецца чорны паўрысак „Прамень“.

Летам возьмуцца за балота Чысьцік. Навошта даваць прападаць зямлі? Закупяць прэс-машыну, прыладзяць яе да лё-комобілю ўласнага паравога млыну—і будуць здабываць торф.

* * *

Успамінаю Коласа. У яго „У глыбі Палесься“ ёсьць такое лірычнае месца: „Я люблю гэтыя прасторы, дзе параскіданы людзкія сялібы з іх гаспадарліва абсталяванымі дворыкамі, з іх нізкімі хаткамі, верабінамі, ліпамі, вязама і клёнамі, з іх палеткамі, дзе праходзіць сялянскае жыцьцё з яго трывогамі і надзеямі, з яго радасьцямі і смуткам, і дзе маўклівыя сялянскія думкі зьліваюцца з думкамі прастору“...

І тут-жа тыя-ж прасторы, тыя-ж верабіны і ліпы,—але які далёкі коласаўскі вобраз ад усяго гэтага жыцьця, ад гэтых людзей і людзкіх настройў! Досыць. Ужо не выклікаюць замілаваньня ні дворыкі, ні хаткі. Іншыя дні—іншая романтика. І радасьць ня тая, і смутак ня той.

— Мы, таварыш, пролетарыят,—сур’ёзна гаворыць тав. Юхневіч,—у нас тут, разумееш, фабрыка... У горадзе, скажам, машыны вырабляюць, а ў нас—хлеб, масла. Пролетарыят мы.

У спакойную халодную раніцу, калі над залітымі лугамі расплываюцца малочныя горы туману, ідзем мы з тав. Юхневічам і Пятрусём Онахавым—маладым вучотчыкам працы—аглядаць гаспадарку. Проста і коратка, скупымі словамі, расказвае тав. Юхневіч аб тым, як комунары два гады таму назад адбудаваў паравы млын і ўстанавілі крупадзёрку.

— Вось наша сіла,—гаворыць ён, калі мы з млыну пераходзім у маленькае машыннае аддзяленьне. „Сіла“—слабенькі лёкомобіль у 8 конскіх сіл дрыжыць і пакашлівае.

— Даўно час у адстаўку яго,—заўважае Васіль Сухалёнак—комунскі „спэц“, лёкомобілісты і трактарысты, таленавіты самародак-тэхнік. Ён з відавочным скептыцызмам абцірае анучкай гарачыя часьці машыны.

Лёс „сілы“ вырашан. Лёкомобіль дажывае свае апошнія месяцы. Комуне канечна патрэбен лёкомобіль ня менш, як у 80—100 конскіх сіл, і яна яго сёлета набывае. Цяперашні—дохленькі з натугай прыводзіць у рух млын і крупадзёрку. На сукнавалку ў яго ўжо духу не хапае. А трэба яшчэ даць энэргію крухмальнаму заводзіку і прэс-машыне, ды пусьціць па дратах электрычнае сьвятло ў будынку комуны і вакольная вёскі. Гэта ня мара. Гэта ўгрунтаваны правэраны плян, які ўжо праводзіцца ў жыцьцё. Комунары гавораць:

— Крэдыту на лёкомобіль дастанем. Як-бы там ні было—дастанем. А дынамо ў нас ёсьць. Старое, праўда, але нічога—моцнае. Яго крыху падправіць—і добра будзе. Крухмальны заводзік апраўдае сябе на ўсе сто. Сяляне навокал многа бульбы сеюць, сырцу хопіць. А ў Чашніках, пад бокам, вялікая папяровая фабрыка, ёй крухмал патрэбен. Значыць, і збыт забясьпечан. А для комуны ад заводзіку і спэцыяльная выгада будзе: адкіды ўсялякія—лепшы корм для жывёлы... Дык бачыце, што значыць лёкомобіль... А сьвятло, сьвятло! Прышоў крутнуў—і гатова. А то з ліхтаром ідзеш—можна спаліць.

Мы ў кузьні. Тут ладзяць драбіну—куюць вось. Залатое полымя шугае пад чорную столь. Каваль у расшпіленай паласатай кашулі трымае на кавадзе расьцьвіўшае чырванню жалеза. Хлопчык—малатабоец з напружанасьцю грукае па ім молатам. Раптам чуецца крык:

— Ды куды ты стукаеш... маць тваю!

Я няпрыемна здзіўлены. Мне ўсе гаварылі, ды я і сам пераканаўся, што ў комуне няма месца лаянцы, што ад лаянкі адвыклі...

— Гэта ад шчырасьці ў працы,—зьбянтэжана гаворыць Юхневіч,—гэты самы комунар амаль ніколі ня лаецца. Але на працы, ведаеш... Пойдзем у маслабойню... у бабскае царства.

Па дарозе заглядаем у сталаярню. Пахне лесам. Груды рамак для пчальніка ляжаць на сталох. Побач, у суседнім пакойчыку, праз тыдзень адчыняюць піонэрскую майстэрню.

— Хай малыцы падвучацца. Можна і толк выйдзе.

„Бабскае царства“. У цёплай густой пары снуюць дзяўчаты і кабеты. Высокія, са срэбным адлівам, бітоны перакульваюцца над круглай бочкай—маслабойкай. Бочка лёгкая крупіцца 20 хвілін, і масла гатова. На спэцыяльнай машыне яно выціс-

каецца і ачышчаецца. Маслабойня знаходзіцца цалком пад уладаю комунарак і ны гэтым вельмі ганарацца.

Былі яшчэ ў аборы, у хлявох, на таку. Абора драўляная, халаднаватая. Ёй таксама даюць сёлета „адстаўку“: уся жы-вёла пераводзіцца ў каменны будынак „нумароў“—былое панскае памяшканьне для парабкаў. Там ідзе зараз рамонт. Накрываюць страху сьвежай гонтай. Падлогу будуць цэмантаваць. Цёпла каб было і чыста.

* * *

Прыём новых членаў у комуна часова спынілі, хоць заяў сыплюцца дзiesiąткі. Зараз у „Чырвоным Барацьбіце“ жыве і працуе трыццаць пяць сем'яў—сто дзесьць едакоў. Восемдзсят чалавек з гэтага ліку—„актыўныя“ і знаходзяцца на поўным пайку.

Каб мець права называцца „актыўным“, трэба, папершае, быць не маладзей шаснаццаці год, а, падругое—адпаведным чынам праявіць сябе на працы і ў хатнім жыцьці на працягу 3-месячнага кандыдацкага стажу.

Паёк—правізіійны. Яго выдае комунская кухня: раніцай малочны суп, на абед—каша з салам і мясны суп і вечарам—малако. Разам са смачным, уласнай выпечкі і „колькі хочаш“ хлебам—усё гэта даволі спажывна і смачна. Па рэволюцыйных сьвятах робяцца „шыкозныя“ абеды з булкамі, півам і, нават, фруктавым кампотам.

— Ох, у нас на першае мая будзе а-бе-дзік,—марыць вя-сёлы млынар Паўлюк Шарай,—задавіся... Прыяжджай, браток, пачастуем!

Поўны правізіійны паёк раўняецца шасьці рублём. Строга ўстаноўлены разьмеры пайку і для „неактыўных“—для ўсёй дзятвы: ад 12 да 15 год—4 руб. 50 кап., ад 5 да 12-ці—3 р., ад году да 5-ці—1 руб. 50 кап. і нават плаксівыя карапузікі да аднаго году поўнасьцю атрымліваюць сваё законнае малако на 75 кап.

Гэта—паёк. Акрамя яго, кожны комунар атрымлівае зарплату—не грашыма, а ўсімі патрэбнымі таварамі. Зарплата ўстанаўліваецца раз у год у залежнасьці ад агульнай прыбытковасьці гаспадаркі, а таксама кваліфікацыі і стараннасьці ў працы комунара. Тут справа пастаўлена вельмі дэмакратычна.

Савет комуны сваё рашэнне аб гадовай зарплатце ўсіх комунараў выносіць на агульны сход, дзе гэта пытаньне досыць бурна і шчыра абмяркоўваецца. „Ці можна Ленцы ці Янку да „сто процантаў“ (тэрмін комунскай „тарыфнай сеткі“), ці яны варты толькі „80 процантаў“?... Чаму Марылі „90 процантаў“ далі, а Паўлюку і ўсе „120“?..

Здавалася-б, што пры такіх умовах у комуне павінна адчувацца рэзкая розьніца паміж матар'яльным становішчам асобных комунараў. Аднак, гэтага амаль што няма. Бывае, што савет і памыляецца пры вызначэньні кваліфікацыі, але ўсе комунары і комунаркі ў добрых аўчынных поўкажашкох, у моцных ботах, маюць што апрануць да сьвята і бадзёра глядзяць на жыцьцё. Невялічкая розьніца ў зарплатце патрэбна на першых парах для ўзьняцьця прадукцыйнасьці і інтэнсыўнасьці працы. Хутка гэта дыфэрэнцыяцыя выжыве сама сябе.

Адбываецца псыхолёгічная рэвалюцыя—і рабскі падыход да працы парабка („на чорта я буду старацца, калі гэта не маё, а комунскае“) рашуча ўступае месца новай псыхолёгіі гаспадароў-калектывістых. Усё большы і большы лік комунараў пачынае працаваць, „як на сябе“, гэта значыць, не чакаючы заданья.

Той-жа самы вясёлы Паўлюк Шарай, калі заўважыў, што адзін комунар заганяе каня, заявіў аб гэтым савету комуны—і той пакараў шкодніка. Ня раз у савет выклікалі комунараў, якія дрэнна адносіліся да інвэнтару ці ўвільвалі ад працы—і давалі суровыя папярэджаньні.

Савет устанавіў такое разьмеркаваньне даходаў комуны: у асноўны капітал—дзесьць проц., у запасны—пяць, у амортизацыйны фонд—пяць, у культурны—пяць, на ахову здароўя—пяць, для куплі інвэнтару—пяць і заробчая плата—шэсьцьдзесят процантаў.

Гэта пастанова была адобрана ўсімі комунарамі. А калі я запытаўся ў цікавага сівабародага дзеда Захара—члена савету,—якая яго думка аб усіх гэтых парадках, дык ён спачатку нічога ня мог адказаць, а потым стукнуў сябе ў грудзі і ўсхвалёвана крыкнуў:

— Я... комуністы, вось якая мая думка!.. Вось якая мая думка...

Была летась такая гісторыя. На Ільлю, як і ва ўсе рэлігійныя сьвяты, кумунары ня спынілі працы. Напярэдадні адна кумунарка адпраасілася ў вёску нібы-та па хатніх справах. Але хутка ўся кумуна, якая высыпала на палі, агорнутыя залацістым шумам жніва, даведася, што кумунарка тая не па хатніх справах хадзіла, а ў царкве ўсю абедню прастаяла. Як толькі назаўтра гэтая кумунарка зьявілася на полі, бабы пакідалі працу і пачалі строіць кпіны:

— Вось яна ідзе—наша „сьвятая“!

— Чаго табе тут трэба? Ідзі да свайго Ільлі ў комуну!..

— Ты на яе працуй, а яна богу будзе маліцца!

Ляўшоў—старшыня ледзь уняў разьёшаных баб. „Сьвятая“ плакала і клялася, што больш у царкву нагой ня ступіць—хай ужо яе бог пакарае.

— Бог, бог,—зноў сьмяяліся дзяўчаты,—а ты яго бачыла—бога твайго? Які ён—шатэн ці брунэт?

Ва ўсёй комуне ня ўбачыш на сьцяне ніводнага абраза, хоць ніхто гэтага офіцыйна не забараняў. Толькі ў аднаго дзеда Захара ляжыць у куфры абраз „Скарбячай божай маткі“—дый той дзед на спэтаклі дае. Затое на белых сьценях цвітуць самыя рознастайныя саведкія плякаты, выразкі з газэт, тэлеграмы „Беларускай Вёскі“ аб падпісцы, шмат партрэтаў Леніна старага выданьня і стракатыя лэзунгі ўласнай вытворчасьці.

Ад рэлігіі адышлі неяк проста і няпрыметна. Самі перасталі хадзіць у недалёкую Іванскую царкаўку, самі адмовіліся сьвяткаваць і вялікдзень, і „Пятра“, і каляды. Дзяцей даўно ўжо не вязуць хрысьціць. Калі аднойчы адна кумунарка, хворая пасьля радоў, вельмі ўжо прасіла ахрысьціць яе сынка, дык бабы параіліся і зрабілі так: казалі хвораю, што ахрысьціць і, праўда, адвезьлі малога ў вёску, але там... зьмянілі яму пялёнкі і прывезьлі назад. Матка потым даведася аб гэтым, паплакала і забылася.

Маладыя сходзяцца і жывуць ня толькі без царквы, але, за апошні час, і бяз ЗАГС'у. І зусім не таму, што ў комуне вельмі ўжо „крылаты“ гэты самы „крылаты Эрос“. Не. У комуне я не наглядаў ні разьвінчана-брудненькага падыходу да жанчыны, не наглядаў і салодзенькай романтикі ў адносінах

паміж хлапцамі і дзяўчатамі. Дзяўчына—таварыш па працы і будучая матка. Спадабаюцца адзін аднаму хлопец і дзяўчына— і добра. Маленькіх дзяцей улетку аддаюць у ясьлі і разам працуюць на палёх. Яснае здаровае жыцьцё, ясныя, здаровыя людзі.

* * *

Самы галоўны клопат у Гэлькі Шарлай, каб будынкі ў чыстаце знаходзіліся. Як член савету комуну, яна мае права загадваць, і бабы яе слухаюць. Падлогі прасторных, з чыстым паветрам, пакояў, у якіх жывуць сем'і комунараў, мыюцца не радзей аднаго разу на тыдзень. Сходы і калідоры таксама акуратна раз у месяц набываюць сьвежы выгляд.

Ложкаў хапае. Акрамя жанатых—дый то ня ўсіх—кожны сьпіць асобна, у сваёй уласнай пасьцелі.

Вечарам старыя сядзяць за кудзелай ці кладуцца раней спаць, а моладзь таўчэцца ў хаце-чытальні—яна займае два вялікія пакоі. Тут заўсёды што-небудзь адбываецца. Заняткі лікбезу, на якія приходзяць амаль усе няграматыя, акрамя ўпартых старых, рэпэтыцыя вядомага на ўвесь Ёванскі сельсавет драмгуртку, сход партыйнай ячэйкі, пасяджэньне комсамольскага бюро, ячэйка МОПР'у ці піонэры наладзяць што-небудзь шумнае і вясёлае. Затое дрэнна пастаўлена сама непасрэдная праца хаты-чытальні: газэт малавата, дый тыя цяжка чытаць пры жывым сьвятле адзінай, дрэнна падвешанай лямпы; у шашкі гуляюць энэргічна і многа, а кнігі чытаюцца ня вельмі ахвотна, ды яны і не сыстэматызаваны на бібліотэчных паліцах

Комуну называюць „пупам Ёванскай зямлі“. І сапраўды— тут сконцэнтравана ўсё жыцьцё сельсавету. Самі комунары— на чале гэтага жыцьця. Гаршанін—энэргічны сакратар парт'ячэйкі комуну, закаваны ў скураную куртку віцебскі чыгуначнік—цэлыя дні праводзіць у сельсавеце, які задыхаецца пад цяжарам тэрміновых гаспадарчых кампаній, і ўсё-ж такі праводзіць іх, як належыць. Лагодны, ціхі і ўдумчывы Кавалёў, які ў комуне зьяўляецца галоўным скотнікам і шмат чытае літаратуры па сельскай гаспадарцы, кіруе бядняцкім камітэтам узаемадапамогі.

Гэты самы Кавалёў увесь поўны думак аб культуры. Яму баліць за тое, што яго таварышы мала разьвітыя, мала адукаваныя

Ён гаварыў мне, што будзе дамагацца, каб комунары больш читалі, каб у скотніку зрабілі лепшыя дацкія кармушкі, каб бабы спынілі свае сваркі і не падымалі недарэчны гармідар...

Ён уважліва прачытаў у „Беднаце“ артыкул аб колгасах, і на заўтра прынёс мне газэту, каб і я пацікавіўся. Так ён робіць заўсёды. Прачытае—і параіць другому.

* * *

Паўзуць па галоднаму, неўрадліваму, няграмацнаму Чашніцкаму раёну чуткі і байкі пра жыццё іванскіх комунараў.

Змардаваны непасільным сьяляпым змаганьнем з прыродай на разарваных кавалках зямлі, селянін-гарапашнік пільна прыслухоўваецца да іх. Прыслухоўваецца з недавер'ем і тайнай надзеяй.

Хто ведае—можа заўтра гэты гарапашнік прадыктуе свайму грамацнаму сынку-школьніку заяву „ў колектыў“...

20-III—1928 г.

НОІМАВЫ КВАТАРАНТЫ

Слабае сьвятло лампы мільгае на круглым сьвежым тварыку майго прыяцеля Янкі. За сьцяною гаспадыня пье горкую яўрэйскую калыханку. На хвіліну Янка спыняецца, прыслухоўваецца да незразумелых слоў песні, і зноў гаворыць бойкім і шчырым галаском. Побач з ім, у старэнькай чырвонай майцы з чорнымі паскамі, сядзіць бледны задумлены Віця—яго лепшы таварыш. Віця зьбянтэжаны звонкай шчырасьцю таварыша, і, нібы просячы прабачэньня за яго, час ад часу прарывае апавяданьне:

— Камэдыя, чэснае слова...

Загс „прызнаў“, што грамадзянін Янка Асіповіч нарадзіўся ў 1913 г. Янка ня ведае ні бацькі, ні маткі. У якімсьці невядомым гарадку Заходняй Беларусі знайшлі яго на сходках прытулку—белы, мізэрны камок, які праразьліва хацеў жыць. У знойдзенай у анучках піскульцы былі толькі тры словы: „Іван Асіповіч. Хрышчоны“.

Янкава памяць пакінула ў цені парог жыцьця і засьвяціла вясёлым ліхтаром толькі тады, калі ён, разам з сотнямі іншых змардаваных, вашывых дзяцей-уцекачоў, апынуўся ў Мсьціслаўскім дзіцячым гарадку. Гэта былі дні, калі першымі парывамі шалёна шугаў вецер Кастрычніка. Брытагаловыя выхаванцы гарадку ў сіняй „хорме“ стайкамі хадзілі ў ваколічныя вёскі „памагаць біць паноў“.

— ...Маёнтак быў такі—пані Ёванскай. Там у шальніку уй-уй-уй, колькі гусей было... мы іх адтуль выганялі, а сяляне лавілі. Зьвяжуць—ды на воз, зьвяжуць—ды на воз... Добра было! Што схапіў—тое маё.

У голасе яго дрыжыць захапленне. Сьветлашэрыя вочы шырока расплюшчаны і рука энэргічна сьціскаецца ў кулак.

— Вучыцца—ня дужа хацелася. Большыя хлопцы біліся моцна, а самае галоўнае—хацеў я пасьвіць коні, каровы

хадзіць па жыце, па аборках, яйкі піць птушыныя.. Пашоў я раз з хлопцамі па лесе, зайшлі ў вёску, а тамака ігрышча было. Сяляне бачаць, што мы „дзетгарадкоўскія“, ды пачалі сьмяяцца. „Гультаі, кажуць, дармаеднікі.. Ходзяць сабе па лесе, качаюцца па жыце. Нашы, кажуць, з маленства працуюць, а гэтыя толькі шкоду робяць сялянам“... Стаім мы—і ня ведаем, што рабіць. А адзін дзядзька падышоў да мяне і кажа: „Ці пойдзеш, хлопчык, да мяне працаваць? З дзяцьмі маімі, кажа, будзеш гуляць, коні пасьвіць. Я табе, кажа, дудку куплю, на конях будзеш шпарка езьдзіць“—а я дык уй-уй-уй, як любіў на конях езьдзіць.. Проста заганяў каня.. Спадабалася мне гэта і кажу хлопцам: „не пайду назад у гарадок“. І не пашоў.. Пачаў жыць у таго селяніна ў хаце. Працаваў—усе мяне „комуністым“ звалі за тое, што біўся здорава камляжкамі і паленьнямі. Хай толькі ўзьвядуць на гаспадаровую паласу коні—я ім як задам! Акрамя таго, у мяне свая партыя была, кумпанія такая. Усімі хлапцамі кіраваў. Яны мяне Чэмбэрленам за тое клікалі..

— Выходзіць—„комуністы Чэмбэрлен“,—устаўляе Віця,—камэдыя, чэснае слова!..

— Ну дык што? Яны-ж цёмныя, вясковыя, нічога ня ведаюць.. Эх, і гулялі-ж мы! Каля мяжы хлопцы з вёскі Чапуркіна пасьвілі, дык мы на іх! Забярэм у палон—і банак даем, лупцоўкі.. А то пакідалі маленькіх, каб яны коні ад шкоды адганялі, а самі хадзілі ў лес, соў лавілі. Зловіш, прывязаш нітку да нагі, ды як шмарганеш вобземлю.. Ой, любата! А як ехалі дахаты, дык на ўсім хаду пускалі—сава як кугукне, конь як панясе!.. Усе сяродкі потым балелі..

Янкін голас зрываецца і ён гаворыць ціха, як-бы шкадуючы словы:

— Ведаеце.. ляжыш у жыце і пачнеш маркоціцца—адкуль усё гэта бярэцца: зярнё, трава розная?.. зьвіняць матылькі, сыранча..

І таму, што Янка хацеў ведаць, чаму „звіняць матылькі“,—ён пашоў вучыцца: „не напорам, а па сваёй ахвоце“. Дызэртыр-пастушок аказаўся здольным хлопчыкам, і, скончыўшы Старасельскую чатырохгодку, адну зіму хадзіў за чатыры вярсты ў Клімавічы, у тутэйшаю сямігодку. Зімою вучыўся, а летам адпрацоўваў за тое, што „наеў“.

Але гэта было цяжка, і Янка зрабіўся слабым і невясёлым.

— Наважыў, ехаць, куды вочы глядзяць... Лепш усяго ў Менск, бо там дражджавыя і шчацінныя фабрыкі ёсьць. Пасьля каляд і кажу гаспадыні: „Выходжу, цётка, бо тут няма нікага прытулку, можа дзе знайду якую-коледы працу“... Дала мне гаспадыня пару бялізны, кажушок старэнькі і сынаву шапку і папёр я на станцыю. „Цёмны лес“ называецца. А ўжо вечар быў, адны ліхтары ляктрычныя сьвецяцца. Падышоў цягнік. Народ прэцца, гвалт... а кандуктар—шапка ў яго чорная з чырвонымі кантамі—якраз загаварыўся з начальнікам станцыі. Прыціснуўся я і—хлоп у вагон пад лаўку. А тамака дзядзькі сядзелі. „Калі можна, кажу, дазвольце пад лавачкай праехаць“... „Каб-жа нас, гавораць, хаця не арыштавалі“.— „Не, не арыштуюць, я буду ціханька ляжаць“. Куфэрачкам закрыўся і паехаў. У Воршы перасеў і зноў пад лаўкай ехаў... Спаў, лес бачыў у сьне... Прачнуўся, з-пад лаўкі зірнуў—якая станцыя? „Ляжы, шэпчуць, зараз, на аднэй валасіначцы—і ўжо Менск будзе“. А калі прыехалі—дык вы-ж самі ведаеце...

* * *

Я ведаю далейшую гісторыю майго маленькага прыцеля. Яе перажылі сотні бяспрытульных хлопчыкаў беларускіх вёсак, якія па спосабу Янкі Асіповіча сыцякаюцца ў гарады „на дражджавыя і шчацінныя фабрыкі“. Толькі розьніца тая, што і Янку, і Віцю Цімановіча адна комсамольская ячэйка выхапіла з віру вуліцы. Ячэйка зрабіла адну з тых маленькіх „жывых спраў“, аб якіх зараз так многа гавораць. Было сабрана некалькі дзесяткаў рублёў. Купілі хлопцам бялізны, вопраткі. Рабочы Меншвэю тав. Ноім згадзіўся прыняць у сваю цесную кватэрку абодвых хлапцоў за чатыры рублі ў месяц. Яны зараз жывуць тут, як „зусім самастойныя людзі“ („самастойныя“—улюбёны эпітэт Янкі).

Яны вельмі непадобны адзін на аднаго: чырвонашчокі гарэза Янка, шпаркі і рашучы, сапраўдны вясковы „Чэмбэрлен“, і ціхі, сур’ёзны Віця, які час-ад-часу маршчыніць твар зьбянтэжанай хваравітай ухмылкай. Ё, ня глядзячы на гэта, ці, праўдзівей,—дзякуючы гэтай процілегласьці,—Янка і Віця—лепшыя таварышы. Абодвы яны зараз працуюць (адзін у вучэбна-вытворчых майстэрнях, другі—у выдавецтве „Военный Вестник“) і калі прыходзяць дамоў,—сідзяцца разам за „Політграму“ Вірганскага, якую набылі ў ячэйцы.

Акрамя „Політграматы“, ячэйкі і клюбу, у іх яшчэ рад дробных спраў: аддаць прачцы бялізну, напісаць заметку ў „Чырвоную Зьмену“, даведацца аб курсах падрыхтоўкі на рабфак... Апошняя справа выражае ўлюбёную мару Віці Янкі. Яны абавязкова хочуць паступіць вучыцца на рабфак ці хаця ў вячэрнюю школу. Віця ўпэўнен, што яго прымуць, бо яму якраз сямнаццаць год пайшоў, ды падрыхтоўку ня дрэнную мае. А Янка, увесь ахоплены лятуценьнямі аб рабфаку, усё ня можа прыдумаць, як-бы гэта правезьці „пад лавачкай“ свае пятнаццаць віхрастых год...

15-IV—1928 г.

ПАХОД НА КНЯЗЬ-ВОЗЕРА

На географічнай карце Князь-возера вісіць буйнай дажджавой кропляй з танюсенькімі сінімі жылкамі. Навокал мясцовасьць пустэльна заштрыхована. Гэта—балоты. Шырокія рэкі не нясуць сваіх вод да дзікіх князь-возерскіх берагоў, парослых вушастым чаротам. Возера—у палоне. Толькі маленькая заглухлая Дзем'янка, якую нават не заносьць на карты, прысмакталася да яго на ўсходнім баку.

Аб Князь-возеры мала ведаюць. У многатомных выданьнях Брокгаўза і Ефрона, побач з падобным апісаньнем пахаджэньня арыстократычных прозьвішчаў з асноваю „Князь“,—аб Князь-возеры напісаны толькі тры радкі. Там адзначана, у гэтых скупых трох радках, што возера знаходзіцца ў „Минской губернии, Мозырского у.“ і „богато рыбой“. І—усё. Погляд буржуазнага профэсара, напэўна, ніколі не затрымліваўся на гэтай кароткай сухой даведцы...

Каго магло цікавіць закінутае сярод вялічэзнага трохкутніка пінскіх балот, мала вядомае палескае возера, нават і з такой романтичнай назвай?

Да рэчы—аб назве. Возера называюць яшчэ так: Князь ці Жыд. На Мазыршчыне шырока распаўсюджана паданьне аб князі, які закахаўся ў дзіўна-прыгожую яўрэйку і пабудаваў для яе пасярэдзіне гэтага возера замак. Зямля не павінна была быць апаганена князевым грахам. Але вясною крыгі зьнеслі замак, і ў цёмнай веснавой вадзе, пад ільдзянымі абломкамі, загінулі князь і яго каханка.

— Бог не дазволіў жыць князю,—такімі словамі заўсёды канчаюць апавяданьне паляшукія дзяды.

Расказваюць яшчэ, што кожны год, у першую ноч Вялікадню, з возера нясуцца нечыя ені—працяжныя і балючыя... Сівыя старыя рыбакі ведаюць у паўночнай частцы возера таёмнае месца „Замак“. Нібы тут і стаяў некалі князеў дом.

Тут сапраўды знаходзяць рэшткі паляў і цэгля старажытнай формы.

Рыбакі невад ня раз рваўся на гэтым месцы—і, не паважаючы паданьня, рыбакі мадэрным словам паміналі тады і князя, і яго каханку, і гэты недарэчны замак... Так казка сутыкаецца з жыцьцём.

* * *

У даўнія часы на балоцістыя берагі Князь-возера царскі суд засылаў злачынцаў і злодзеяў. Людзі адстойвалі права на жыцьцё, гаравалі над праклятымі загонамі, тапіліся ў балоце, пухлі ад доўгага голаду... Таму і назва вёскі такая—Пухавічы.

Яшчэ і зараз Пухавіцкі сельсавет—адзін з самых бедных у Жыткавіцкім раёне. Мясцовыя настаўнікі лічаць, што яны знаходзяцца ў ссыльцы.

— Эх, жытка пухавіцкая,—любяць тут паўтараць, укладаючы ў гэтую „жытку“ нейкі асаблівы, адным пухаўцам зразумелы, сэнс.

... Сюды, на Пухавічы, быў абвешчан паход жыхавіцкіх комсамольцаў. Яны прышлі ў нядзелю ўдзень—шэсьцьдзсят хлапцоў і дзяўчат са стрэльбамі за плячыма, пыльныя, спацеўшыя, стомленыя дваццаціпяці-вёртным пераходам, але бадзёрыя і гордыя выкананьнем баявой задачы.

Устрывожаная вёска высыпала на вуліцу. Стракатымі групамі стаяць бабы і мужчыны, лузгаюць семачкі і ціха перагаварваюцца—што-б гэта магло быць?

З другога боку возера, з Пасталоў, прыехалі на лодках-бараноўках комсамольцы заводу „Праца“. Яны радасна вітаюць жыткавіцкіх таварышоў. Малады настаўнік—краявед Тарлоўскі, які прышоў разам з комсамольцамі, узлазіць на прызбу і з натхненнем гаворыць аб гісторыі і значэньні Князь-возера. Старыя слухаюць яго з напружанай увагай.

— Гэта верна вы гаварылі, усё як ёсьць,—рэзюмуюць яны, калі Тарлоўскі канчае.—А вось гавораць яшчэ...

Пырснуў гармонік. Шчасьліва пераглянуліся вясковыя дзяўчаты і сарамяжа папрасілі гарманіста зайграць „полечку“.

— „Полечку“, кажаш? Даёш „полечку“!

І пакуль у цесным коле абступіўшых людзей пачынаюць круціцца першыя парачкі, пакуль комсамольскі начальнік

Капусьцін з чырвоным заклапочаным тварам організуе стралковы цір, мы бярем лодку і з двума спрактыкаванымі рыбакамі выяжджаем на возера.

Мы доўга прабіраемся праз „кастры“ чароту, ён стукае аб барты і ламаецца са слабым трэскам. Чаротам тут крыюць стрэхі—гэта надзвычайна добры матар’ял.

Які прастор! Шэрая дымчастая чаша, цёмная па краёх—лес. Дробныя хвалі бягуць наперад да гэтай чаруючай істужкі небасхілу і здаецца, што гэта па дне возера бягуць імклівыя зданьні, падняўшы над сабой вадзяную пялёнку...

Начамі на возеры сьлізгаюць тонкія душагубкі браконьераў. Нямала тут было конфіскавана зладзейскіх невадоў. Але браконьеры не пераводзяцца. Надта багата ў возеры рыбы: шчупакі, ляшчы, карасі, вокуні, язі, карпы, трапляюцца нават сомы...

Да апошняга часу Князь-возера знаходзілася ў руках дробных арандатараў, якія падрапежніцку вялі гаспадарку і спляўлялі тлустую высокаякасную рыбу на прыватны рынак. Зусім нядаўна тут стварылася працоўная рыбаводзкая арцель Наркамзему, якая будзе дастаўляць тавар выключна коопэрацыйным організацыям. Гэтая арцель будзе ня толькі лавіць спецыяльнымі невадамі рыбу на ўсім вялічэзным вадзяным вучастку ў 5000 квадратных гектараў. Яна пачне таксама і разводзіць рыбу. Гэта робіцца ўпярышню і напаяня гордасьцю сэрцы пухавіцкіх рыбакоў.

Раптам лодку моцна калыхнула. Яшчэ і яшчэ. Што гэта? Няўжо ўзьнімаецца бура?

— Гэта вір,—нясецца з кармы,—трымайся мацней.

Спрытнымі ўдарамі вёсел мае таварышы варочаюць лодку назад. Ужо час. Мабыць комсамольцы ўжо наладзілі на беразе стрэльбішча.

— Іван,—прашу я высокага стромкага рыбака,—засьпявай рыбацкую песню...

— Навошта табе гэта?—сьмяецца ён аднымі вачыма.

— Ды так, засьпявай...

Ён маўчыць некаторы час, потым кідае вёслы і тонкім салодкім голасам, з захапленьнем і запалам, пачынае:

У садочку вішня
З-пад карэньня вышла,
Козак з конем размаўляе,
Каб дзяўчына вышла...

— Ну,—раптам кідае ён сьпяваць,—што?
— А далей?
— Эт, кінь, няма чаго слухаць... Вось паднадісьнем...
А ну, ррраз!

* * *

Да беллага туманнага вечару над Пухавічамі бухалі стрэлы. Нават жабы перасталі квакаць, перапахоханыя нязвычайнымі гукамі.

Цір удаўся. У чорнае яблычка цэліліся наперабой прышоўшыя комсамольцы і пухавіцкая моладзь. А калі згусьціўся змрок, успыхнулі песьні, і было неяк смутна-радасна ад гэтага дзіўнага перапляцення легендарнай вазёрнай журботы, якою пахла паветра, і сьвежага яскравага буйства, якое перапаўняла людзей.

Гэта быў ня першы і не апошні паход.

Сама эпоха абвясціла паход на Князь-возерскі край, на балоты, на „хундзі“ (так тут называюць малярыю), на адвечную людзкую цемнату. Гэта таксама рэальна, як створанае ў Пухавічах мэліорацыйнае таварыства, як працоўная рыбаводзкая арцель і новая хата-чытальня.

І трубы гарністых ня спыняюць склікаць байцоў да тэй пары, пакуль заштрыхованую мясцовасьць на карце вакол буйнай дажджавой кроплі з сінімі жылкамі не замажуць зялёнай фарбай урадлівасьці.

26-VII 1928 г.

ПАБЯГУЦЬ СЛУПЫ

... Калі гаснуць „юпітэры“ і малочнае асьляпляючае сьвятло хаваецца недзе ў канцох чорных тонкіх вугольляў,—тады на хвілінку здаецца, што ў залі стала цямней і пышныя гроны электрычных люстраў пажаўцелі. Гэта—гульня контрастаў. Оптычны абман хутка расьсейваецца.

Хваляваньнямі казачных контрастаў жыла ўвечары дзевятнаццаціга верасьня 1928 г. другая сэсія ЦВК. І ў асьляпляючым сьвятле плянаў і пэрспэктыву на хвілінку, здавалася, цямнелі і адступалі кудысьці будні. Але крыніцаю цудоўнага сьвятла былі іменна будні, героічныя працоўныя будні рабочай рэспублікі.

Прамоўцы зрываліся і ўпадалі ў лірыку. Тав. Карп прыводзіў дзiesiąткі лічбаў, яго даклад поўны быў тэхнічнымі тэрмінамі і эканамічнымі вызначэньнямі, але і ён аддаў даніну лірыцы. Тав. Карп раптам згубіў сваю тэму і загаварыў аб лютых сіберных днёх 1921 году, калі рабочыя Менскай электрастанцыі выходзілі ў лес на суботнікі, каб загатоўіць крыху дроў для галодных катлоў, каб ня даць гораду пагрузіцца ў цемру... А бывала і так, што людзі вырывалі шпалы з-пад вузкакалейкі, каб толькі ня спыніліся машыны.

А тав. Галадзед гаварыў аб шышках, аб звычайных сасновых шышках. Калісьці зьбіралі іх па беларускіх лясах і палілі імі печы дзіцячых дамоў, катлы заводаў і грубкі абледзянелых кватэр.

У гэты гістарычны вечар на сэсіі недарма ўспаміналі мінулае. Трэба было адбегчы на тысячы дзён назад, каб добра ўбачыць і зразумець, што значыла шэрая модель першай беларускай дзяржаўнай раённай электрастанцыі, якую толькі што паднесла сэсіі дэлегацыя рабочых і служачых Асінбуду...

Падперазаная бліскучым паяском шырокіх фабрычных вагон, модель стаіць на маленькім століку ў куце сцэны. Пры-

плюшчыш вочы—і вась ухадзяць кудысьці колёны, уплывае сцэна, і ў цемры асеньняй ночы дьямэнтам гарыць Асінаўская станцыя... На поўнач да Віцебску, на поўдзень да Шклова, ва ўсе бакі, праразаючы палі і балоты, пераскокваючы праз пасёлачныя дарогі і шляхі—пабягуць слупы, і праз белыя пальцы ізолятараў заструменіцца высокавольтная кроў Асінбуду... Толькі падумаць! Праз два гады першая раённая электрастанцыя нашай рэспублікі дасьць трыццаць пяць мільёнаў кілёват-гадзін, яшчэ праз год—пяцьдзесят два мільёны і яшчэ праз год—шэсьцьдзесят шэсьць мільёнаў... Гэта гіганцкая сіла, якая ўзьніме віхуру трансмісій на фабрыках і заводах, павядзе па рэйках трамваі і акіянамі сьвятла залье рабочыя пасёлкі і вёскі.

Нельга было ня верыць выдрыцкаму сьлесару Бінкусу, калі ён, перадаючы сасіі модэль, з цяжкасьцю падбіраючы нягнуткія словы, сказаў:

— Вы бачыце, таварышы,—гэта модэль... Модэль, значыць... Але хутка перад вамі зазьязе сапраўдная станцыя... Дык няхай жыве комуністычная партыя—кіраўнік будаўніцтва соцыялізму...

Сьлесар Бінкус набраў у лёгкія паветра для другога „няхай“, але сарваўся і нічога больш не сказаў, скамячыў у руках шапку і зьбянтэжана адышоў у бок. Ён нічога больш не знайшоў чаго сказаць—тав. Бінкус, ён усё сказаў у сваіх нешматлікіх словах.

Юркі лысеючы чалавек у пэнснэ мітусіўся перад распластанымі над сталом прэзыдыуму картамі і плянамі Асінбуду. Тав. Алейнікаў—галоўны інжынэр дакладваў ураду аб усіх радасьцях, недахопах, небясьпеках і плянах будаўніцтва. Галоўны інжынэр моцна хваляваўся, словы дакладу пераскоквалі адно праз другое і стэнографістка з распаччу сьпяшалася і не магла ўгнацца за ходам яго думкі... Галоўны інжынэр гаварыў аб кілёўатах і заклёпках, аб крэдытаваньнях і турбінах, аб замежным абсталяваньні і вынаходніцтвах яго рабочых... Тав. Алейнікаў гаварыў яшчэ аб сабе і сваіх таварышоў, аб высокім шчасьці пакласьці ўсе свае сілы і веды ў вялікую справу, аб шчасьці гарэньня і напружанасьці, тэй напружанасьці ў працы, якая зробіць „Белгрэс“ ня горшым загранічных станцый такога тыпу.

Успыхнула на карце, ля возера Арэхі, чырвоная зорка. І—адна за другой—запаляліся між тонкай сэткі ліній жоўтыя

кропкі: Віцебск, Шклоў, Дуброўна, Ворша, Барань, Копысь...
Так ажыццяўляецца генэральны плян ператварэння сялянскай
прышыбленай каўтуннай Беларусі ў прамыслова-аграрную
Беларускую ССР.

Шышка і турбіна. Палеская лучына і лямпачка Ёльліла.
Някрасаўскі змардаваны раб-беларус з „Железной дороги“
і сьлесар Бінкус з Асінбуду.

Жыцьцё складае песьню новай Беларусі: Як добра перай-
маць асобныя гукі гэтай магутнай песьні!

19-IX—1928 г.

~~аб-89305~~

Ба 248806

Бел. аддзел
1994 г.

З Ь М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Прадмова	3
Прадвесне дзевяноста восьмага	5
Іван Пуліхаў	9
На апошніх загонах	14
Поезія Ямнай	20
Галубок	25
Кветкі, якія перамогуць	29
Аўтобус пайшоў	33
Лясны інтэрнацыянал	37
Рунь	42
Людзі новай зямлі	47
Ноімавы кватаранты	57
Паход на Князь-возера	61
Пабягуць слупы	65

ЦАНА 45 кап.

4р 50

80000002599762

СКЛАД ВYДАНЬНЯ
Менск, Комсамольская вул., № 25
→ Выдавецтва (—
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“